



Tiltak for å forebygge rovviltskader på sau i Norge

*Foto forside: Norsk Sau og Geit
Grafisk produksjon: Hennem Tekst og Bilde*

Tiltak for å forebygge rovviltskader på sau i Norge



Foto: Norsk Sau og Geit

Forord

Denne veilederen er kommet i stand etter initiativ fra FKT-prosjektet. FKT står for «forebyggende og konfliktdempende tiltak», og prosjektet har som overordnet mål å gjennomføre tiltak som skal forebygge tap av beitedyr til rovvilt og dempe konflikten mellom beitenæringa og rovviltforvaltningen. FKT-prosjektet er et fellesprosjekt for Norsk Sau og Geit, Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag og er finansiert av Miljødirektoratet.

I arbeidet med veilederen har vi fått hjelp fra både beitebrukere, forskning og forvaltning. Vi ønsker særlig å takke Ulf Skårholen i Løten og Vang beite- lag, Inger Hansen ved Norsk viltskadesenter (Bioforsk Nord Tjøtta), John Linnell i Norsk institutt for naturforskning (NINA), Sidsel Røhnebæk hos Fylkesmannen i Oppland og Hilde Smedstad hos Fylkesmannen i Hedmark.

En stor takk rettes til Øivind Løken som har skrevet veilederen og vært prosjektleder i prosjektets første periode, 2012 – 2014.

Vi håper veilederen blir tatt i bruk av beitebrukere og andre som vil arbeide for en aktiv beitebruk i utmark med minst mulig rovvilttap.

Oslo, mars 2015

Finn Erlend Ødegård

Leder av styringsgruppa for FKT-prosjektet

Innhold

Tiltak som fysisk skiller rovdyr og beitedyr	10
Forsinket slipp og tidlig nedsanking	10
Flytting av sau	16
Rovdyravvisende gjerder	21
Hjemmebeite	25
Utvidet tilsynsaktivitet i kombinasjon med andre tiltak	31
Vokterhund	32
Akutt ekstraordinært tilsyn	36
Planlagt utvidet tilsyn	38
Beredskapsarealer	40
Kadaverhund	42
Elektronisk overvåking	45
Andre tiltak som faller inn under ordningen	48
Andre forebyggende tiltak med usikker eller liten effekt	48
En myte at skifte av sauerase er løsningen	48
En annen myte at sauen ikke har tilsyn	49
Omstilling	50
Finansiering av forebyggende tiltak	53
Organisering av beitebruken og beredskap ved rovviltangrep	54
Gode tips til organisering av beitebruk i rovviltområder	54
Generelle tips for å unngå tap av dyr på beite	67
Sauehold i andre europeiske land	68
Referanser	72
Publikasjoner	72
Internett	74

Innledning

Det er prøvd ut en rekke tiltak for å forebygge rovviltskader og -tap på sau i Norge. Det varierer fra region til region hvilke tiltak som brukes og hvordan de ulike fungerer. Landet vårt har svært vekslende forhold. Topografi, rovviltforekomst og størrelse på rovviltbestandene er varierende i ulike deler av landet. Andre tapsårsaker hos sau på utmarksbeite (ulykker, sykdom, parasitter), beitegrunnlag og antall sau på beitene er andre faktorer som varierer enormt. Beitenæringen må hele tiden jobbe for at tapet av sau på utmarksbeite uansett årsak skal være så lavt som mulig. I denne veilederen er målet å gi en beskrivelse av ulike tapsforebyggende tiltak mot rovvilttap sammen med gode råd og anbefalinger. Vi ønsker å gi gode råd til beitebrukeren og for saueholdet generelt for å bidra til lavest mulig rovvilttap. Dette gjelder både hvordan beitebruken bør organiseres for å forebygge tap mest effektivt og hvordan man bør opptre når rovvilt-skade først oppstår. Flere av tiltakene og rådene vil også kunne bidra til å forebygge og unngå tap til andre årsaker enn rovvilt.

De ulike tiltakene er gruppert på samme måte som i «*Forskrift om tilskudd til forebyggende tiltak mot rovviltskader og konfliktdempende tiltak*» (FKT-forskriften) fra 2013. Det er bevisst valgt å ikke sette eksakte kronebeløp på kostnaden ved det enkelte tiltak, men heller prioritert å nevne de ulike leddene som inngår i totalkostnaden. Det er mange ting som er med på å dra opp kostnadene som er viktige å huske på i planleggingen og i eventuelle søknader om støtte. Det er også greit å være oppmerksom på at mange av tiltakene kan eller bør kombineres med hverandre og at man bør tilstrebe fellestiltak og samarbeid over så store områder som mulig. Oftest har det liten innvirkning på totaltapet at én besetning i et beitelag sanker sauen tidlig hvis de andre ikke gjør det. Tapet vil ofte forskyve seg over på besetningene som blir igjen på beitet og totaltapet vil dermed bli det samme.

Hovedmålsetningen ved å iverksette ulike forebyggende tiltak er å forhindre tap av sau på beite og sikre dyra så god velferd som mulig. Norsk rovvilt-

politikk bygger på en todelt målsetning om at vi både skal ha bestander av store rovdyr og dyr på utmarksbeite. Et av de viktigste verktøyene for å oppnå dette er arealdifferensieringen, det vil si at enkelte områder prioriteres særskilt for beitedyr, mens andre områder skal være prioritert for en eller flere rovviltarter. Vi har 8 regionale rovviltnemnder bestående av politikere fra fylkeskommunene og fra Sametinget i regionene. Nemndene har ansvaret for rovviltforvaltningen i sine respektive regioner. De skal forvalte de ulike rovviltartene så nær vedtatte bestandsmål som mulig, sikre at den todelte målsetningen oppnås og prioritere hvordan midlene til forebyggende og konfliktdempende tiltak skal brukes. Nemndene utarbeider en regional forvaltningsplan som de bruker som verktøy for å nå målsetningene for regionene. Disse planene er styrende for hvilke tiltak som skal prioriteres i de ulike områdene og er nyttige å sette seg inn i også for beitenæringen. Blant annet vil føringene her kunne si noe om hvor stor støtte man kan forvente til ulike tiltak i de ulike beiteområdene innenfor hver rovviltregion. Likevel vil dette ofte bero på konkrete vurderinger av hvert enkelt tiltak og det er viktig å være klar over at det vil variere hva det offentlige vil kunne dekke av kostnader.

Målet om å ha både rovvilt og sau på utmarksbeite betyr at det alltid vil være en konflikt. utfordringen er å få konfliktnivået så lavt som mulig. Å forebygge tap av sau til rovvilt er krevende og tiltakene som fungerer best er å skille rovvilt og sau i tid og rom. Veldig forenklet betyr det at enten må sauen bort, eller så må rovdyra bort. I praksis ser vi at mange av de forebyggende tiltakene som er mest benyttet er tiltak som i større eller mindre grad reduserer tida hvor sau og rovvilt kan treffe på hverandre. Dette gjelder for eksempel ved tidligere sanking enn man ville hatt uten rovdyr i beiteområdene, forsinket slippdato, flytting av sau til mindre rovviltbelastede områder eller ulike typer inngjerding av sauen. Alle disse tiltakene vil gå på bekostning av utnyttelsen av utmarksbeiteressursen. For sauebonden vil rovdyrangrep over flere år kunne føles som et angrep på beiteretten som tilhører gården. Det å gå inn på ulike forebyggende tiltak kan ytterligere forsterke følelsen av at verdien av beiteretten forringes. Andre motargument mot forebyggende tiltak som går ut på å redusere sauens tid på beite er gjengroing og tap av biologisk mangfold. Dette er

høyst aktuelle problemstillinger. Per i dag står alle de fire store rovviltartene på den norske rødlista for arter. Men det som ikke er like kjent er at det også står over 300 arter på rødlista som er helt avhengig av beitedyr for å overleve.

Argumentene over bringer oss inn på en verdidebatt og en slik veileder er ikke stedet for en slik debatt. Man må forholde seg til dagens vedtatte politikk og det betyr at det må påregnes tap til rovvilt også i åra framover. Beitenæringen må prøve å tilpasse seg så godt som mulig og sette i verk de tiltakene man mener er riktig for å sikre dyrevelferden for den enkelte sau og gjøre tapene så små som mulige. Det at sauen får gå på utmarksbeite betyr i utgangspunktet god velferd for dyra. Smittepress, snylteproblematikk og dermed tap til andre årsaker er høyere når sauen går på inngjerdete arealer.

Jakt og uttak av rovvilt er ikke omtalt i denne veilederen selv om dette er et effektivt forebyggende tiltak som også bidrar til å skille rovdyr og beitedyr i tid og rom. Her henvises det til Norges Jeger og Fiskerforbund og NINAs hefter om jakt på bjørn, ulv, jerv og gaupe.

Definisjoner

FKT:

En forkortelse for «Forebyggende og konfliktdependende tiltak.»

Innmarksbeite:

Det finnes ulike definisjoner av innmarksbeite. I denne veilederen er innmarksbeite definert som alt areal innenfor gjerder som nyttes til sauebeite. Det kan være både fulldyrket areal, jordekanter, åkerholmer etc.

Kulturbeite:

Beite som blir stelt på en eller annen måte: slått, gjødslet, krattryddet, pløyd, tilsådd. Kan være fulldyrket mark, anlagt i skog eller annen utmark eller en videreføring av f.eks. gamle hamnehager.

Hjemmebeite:

Beite på innmarksbeite i stedet for i utmark om sommeren.

Utmarksbeite:

Beite i skog og fjell hvor beitedyra går fritt. Omfatter areal utenom innmark.

Tiltak som fysisk skiller rovdyr og beitedyr

Forsinket slipp og tidlig nedsanking

Beskrivelse

Ved å utsette beiteslipp og sanke inn sauene tidligere vil en begrense antallet dager sauene er eksponert for rovdyr og dermed redusere tapene. Det er imidlertid flere utfordringer som melder seg: hvor skal en ha sauene i disse



Tidlig sanking krever at dyrene kan flyttes til et godt beite. Foto: Norsk Sau og Geit

periodene? Hvis en satser på å ha dem på innmark, vil sauen spise av det føret bonden skulle ha høstet til vinterfôr. Da må han enten kjøpe inn fôr eller redusere saueantallet. Tiltaket kan naturligvis kombineres med andre tiltak, som flytting til områder som er mindre utsatt for rovdyr, beredskapsområder etc. En kan tenke seg at innmarks- eller bygdenære områder og kulturlandskap kan gjerdes inn og være områder hvor man har bedre oversikt og en lavere sannsynlighet for tap enn i utmark. Uansett krever tiltaket god tilgang på inngjerdete beitearealer. Hvor lenge ekstra sauen skal gå på innmark på våren eller hvor mange dager før vanlig sankedato en skal starte sanking kan variere. For høstbeiter som skal benyttes ved tidlig nedsanking er det viktig at vegetasjonen på området har vært høstet eller beitet tidligere i sesongen for å sikre god beitekvalitet. For å sikre god beitekvalitet kan også bruk av beitepusser og kunstgjødsel være aktuelt. Det er store agronomiske utfordringer ved å sanke tidlig og det er en krevende jobb å få beitene gode nok når konkurrenten er friskt fjellbeite. Ved veldig tidlig nedsanking er det vanskelig å unngå redusert tilvekst sammenlignet med om sauen kunne gått i fjellet. Miljødirektoratet har fastsatt standarder både for

tidlig nedsanking og beredskapsarealer. I disse listes det opp noen minimumskrav for tiltakene, samt noen gode råd for best mulig resultat.

Standardene sier ikke noe om lengden på tiltaket i form av redusert tid på utmarksbeite. Dette må avgjøres ved skjønn. Det vil ofte være til dels store ekstra kostnader knyttet til tiltaket og økonomiske prioriteringer kan derfor være en av faktorene som gjør at tiltaket ikke blir iverksatt. Det er rovvilt-nemndene som har vedtaksmyndighet for tilskudd til forebyggende tiltak og Fylkesmannen er saksbehandler på de enkelte sakene etter at nemnda har foretatt hovedprioriteringene. Deres prioriteringer bygger på føringer i den regionale forvaltningsplanen for rovvilt. Ofte vil det derfor variere med hvilken rovdyrart man har størst problemer med, om området ligger i rovviltprioritert eller beiteprioritert område om man får tildelt midler til tiltaket. Fra og med 2013 foreligger det en ny forskrift om forebyggende og konfliktdempende tiltak. Av denne følger at det skal utarbeides nasjonale satser for de mest vanlige forebyggende tiltakene – deriblant tidlig nedsanking av sau. Dette vil i praksis være en døgnset per sau som skal dekke



Planlagt tidlig nedsanking kan støttes med FKT-midler. Foto: Norsk Sau og Geit

opp merkostnadene ved tiltaket. Nye forskrifter er på gang, men størrelsen på disse nasjonale satsene vil ikke være klare før tidligst fra 2015.

Når det gjelder tidlig nedsanking kan det være aktuelt med både planlagt tidlig nedsanking og akutt tidlig nedsanking. Planlagt tidlig sanking bygger gjerne på erfaringer fra beiteområdet på at tapene øker utover sein-sommeren og høsten. Tidlig nedsanking har derfor gitt god effekt mot tap til jerv og bjørn, som gjerne tiltar utover høsten. Akutt tidlig sanking er aktuelt når det oppstår store, akutte tapssituasjoner. Slike tap kan skyldes ulike skadegjørere og for å få best mulig effekt bør en få flest mulig dyr ut av området på kortest mulig tid. Tiltaket kombineres gjerne med ekstra tilsyn. I kombinasjon med andre tiltak, som for eksempel tidlig nedsanking, er det mulig å få støtte til utvidet tilsyn via FKT-potten. Vær oppmerksom på at det kan variere fra fylke til fylke hvilke benevnelser som brukes på støtte til ekstra tilsynsaktivitet. I Hedmark fylke knytter for eksempel utvidet tilsyn seg til planlagt tidlig sanking, mens man kaller det ekstraordinært tilsyn når det gis støtte til ekstra tilsyn ved akutt tidlig sanking.

Områder som er inngjerdet med vanlig sauenetting er i seg selv ingen garanti for å holde rovdyr ute. Disse beitenene er gjerne nærmere bebygde strøk, noe som kan bidra til at rovdyra er mer skeptiske. En har ofte også bedre oversikt. I områder hvor gaupa er det største problemet har man hatt vekslende erfaringer med tidlig sanking. Det er flere eksempler på at gaupa har kommet etter og tatt sau også på innmarksbeitenene. Mange har inngjerdete beitearealer i nær tilknytning til utmarksbeitet eller på setervoller i beiteområdet. Her vil en naturligvis være mer utsatt for rovdyrangrep og det kan derfor være aktuelt å kombinere forsinket slipp eller tidlig sanking med andre tiltak som rovdyravvisende gjerder, økt tilsyn osv. Se egen omtale av disse tiltakene.

En må gjøre seg noen tanker om hvilke arealer som trengs hvis en skal sanke tidlig eller slippe seint. Dette kommer også an på hvor mange dager ekstra man har tenkt å ha dyra hjemme. Det er stor forskjell på å planlegge tidlig sanking i et beiteområde med 200 dyr og i et område med 2000 dyr. I noen

områder finnes det rett og slett ikke beitearealer å slippe dyra på ved tidlig nedsanking fordi all dyrka mark må brukes til produksjon av vinterfôr. Da kan man ikke sanke tidlig. Og hvis bare en eller noen få av brukerne i et stort beitelag sanker tidlig må en regne med at tapene bare forskyves til andre besetninger. Det er derfor mest fornuftig med fellesløsninger dersom det er mulig.

Fordeler:

- Å skille husdyr og rovdyr i tid og rom er det som i særklasse gir best effekt.
- Større mulighet for plukkslakting som kan gi en merpris utenom ordinær slaktesesong.
- Kan redusere behovet for oppfôring av for små lam/lam som ikke er slaktemodne ved målrettet bruk av ulike skifter til lam i ulike vekstklasser.
- Ved utsatt slipp blir lammene større og mer robuste, med økt evne til å følge søya før de slippes i utmarka. Dette kan virke positivt inn på blant annet tap til kongeørn og rev, samt til sjukdom.
- I enkelte skogsbeiter har høstbeitet i utmarka dårlig kvalitet. I slike tilfeller kan en øke tilveksten ved å ta lammene tidligere hjem.
- Unngår å komme i konflikt med andre brukere av utmarka, f.eks. fuglejegere.

Ulemper:

- Mange indirekte og direkte merkostnader.
- Knapphet på kulturbeiter eller innmarksbeiter. Tiltaket krever store arealer. Kan bli nødvendig å leie jord eller å kjøpe ekstra fôr.
- Avlingsreduksjon. Vårbeiting reduserer den høstbare avlingen. Det gjør selvsagt også beiting på høsten der en skulle ha hatt en andreslått eller tredjeslått.
- Høstbeiting reduserer vinteroverlevelsen for enkelte sådde arter og fører til at enga må fornyes oftere enn ubeitede arealer.
- Merarbeid og merkostnader for å oppnå god nok beitekvalitet (beitepussing, vekselbeiting, gjødsling). Kulturbeiter som ikke har vært beitet eller høstet siden vårperioden har for dårlig beitekvalitet på sensommeren.
- Kostnader til ekstra gjerdehold, både arbeid og materiell.

- Forlenget beiteperiode på innmarksarealer fører til økt sykdoms- og snyltepress. Systematisk behandling mot parasitter er nødvendig.

Virkeområde:

Tidlig nedsanking fungerer mot alle rovdyra, men har vist særlig gode resultater i forhold til jerveskader og til en viss grad bjørn. Det kan virke som om tiltaket fungerer bedre jo lengre fra utmarksbeiteområdet innmarksbeitene ligger. En mulig forklaring på hvorfor det er slik er at det er lettere å oppdage skader når de inngjerdete beitemene ligger nær gården/bygda. I mange tilfeller er det også sannsynlig at rovdyra er mer skeptisk til områder med mer menneskelig aktivitet, selv om det finnes flere eksempler på unntak fra dette. Gaupa er kanskje det rovdyret som oftest oppholder seg nær oss mennesker og vår aktivitet. Derfor er det ikke alltid det hjelper mot gaupeangrep å ta sauene tidligere hjem til innmarka. Dette er det mange eksempler på fra en rekke fylker, eksempelvis Oppland, Buskerud og Telemark.



Beite nær bebyggelse kan redusere faren for rovdyrangrep. Foto: Norsk Sau og Geit

Kostnad:

Ekstrakostnaden ved tidlig sankning og forsinket beiteslipp er først og fremst kostnadene for vinterfôret som blir brukt i den perioden som dyrene går hjemme i stedet for på utmarksbeite. Enten ved at ferdig fôr brukes, eller at det beites på områder som skulle vært høstet til fôr. Kostnadene ved å ha dyrene beitende på innmark en begrenset periode slik som ved tidlig sankning, vil være lavere enn ved å ha dyrene permanent beitende på innmark. Kostnadene er særlig knyttet til avlingsreduksjon og behov for innkjøp av fôr. Men det må også påregnes kostnader til gjerdning, økt snyltebehandling, beitepussing, gjødsling, jordleie og hyppigere behov for fornying av enga. Akutt tidlig nedsanking ved store rovdyrangrep kan medføre større kostnader enn planlagt tidlig nedsanking. Dette fordi brukere som må gjennomføre akutt tidlig sankning i liten grad har anledning til å gjøre hensiktsmessige tilpassinger i drifta på forhånd. Etablering av beredskapsareal ut over de dyrkede områdene man skal høste til vinterfôr kan være et alternativ, men siden det er veldig uforutsigbart når i beitesesongen store roviltangrep oppstår er det også på slike arealer krevende å til enhver tid sikre god beitekvalitet. Se standarden for beredskapsarealer for gode tips til planlegging og etablering.

Flytting av sau

Beskrivelse

Når man snakker om flytting av sau som et forebyggende tiltak menes flytting til et beiteområde som er mindre roviltbelastet enn det man flytter fra. Det beste er selvfølgelig om det finnes et område uten rovdyr i det hele tatt, f.eks. øyer langs kysten. Tiltaket forutsetter også langsiktighet i forhold til leieavtaler, politiske rammevilkår, beitekvalitet og beitetrykk. Å flytte dyrene til et nytt beite innebærer for de fleste at man flytter fra et område hvor man har beiterett. Hvordan går man fram for å skaffe seg beiterett i det nye området? Beiterett i utmark kan ha forskjellige rettslige grunnlag. Man kan inneha en beiterett fordi man eier grunnen selv, noe som vil si at retten er en funksjon av grunneierretten, eller man kan ha en beiterett på annen manns eiendom. Den vil da bestå i en begrenset rett (servitutt) over



Båttransport for å komme vekk fra roudyr på land. Foto: Frank Simensen

eller leie av annen manns grunn. Beitebruker kan eie beiterett på annen manns grunn enten alene eller sammen med grunneier eller flere andre beiterettshavere.

På annen manns grunn kan man ha beiterett på grunnlag av avtaler, hevd, sedvane eller alders tids bruk. Forhold som er knyttet til hevd av eiendom er regulert i hevdslova. Man kan også ha beiterett i en bygdeallmenning eller i en statsallmenning. I allmenninger følger beiteretten jordbrukseiendommene og forholdene er regulert i bygdeallmenningsloven kap. 6 eller fjellova kap. 9. Beiteretten kan leies ut, men det er ikke lov å leie ut beiteretten for en periode på mer enn 10 år av gangen (jf. jordlova § 12 og konsesjonsloven § 3). Dette gjelder alle bruksrettigheter knyttet til jord- og skogbrukseiendommer, også jakt og fangst (viltloven § 28). Har man en beiterett i en bygdeallmenning er det allmenningsstyret som bestemmer om beiteretten skal kunne leies ut (bygdeallmenningsloven § 6-2). I statsallmenninger er det fjellstyret som bestemmer om det skal leies bort beiteareal etter fjellova § 15.

Tilvenning av sauene til et nytt område tar tid og vil medføre økte kost-



Sau på godt sommerbeite. Foto: Norsk Sau og Geit

nader, i det minste i en oppstartsfase. Det vil også behovet for ny infrastruktur i det nye beiteområdet gjøre (sankekveer, skille- og ledegjerder etc.). Utmarksbeiting i Norge foregår i stor grad innenfor ordningen Organisert Beitebruk (OBB) med beitelag som organiserer flere beitebrukere innenfor et definert utmarksbeiteområde. Gjennom ordningen er det mulig å få tilskudd til tiltak i beiteområdene, både til planleggings og tilretteleggings-tiltak og til investeringer som nevnt over. Det bør utformes klare avtaler om hvilke plikter og rettigheter man har, både om leie av beiterett og med det beitelaget som evt. allerede beiter i området man flytter til. Vær oppmerksom på at Landbruksdirektoratet krever at avtaler om leie av beiteområder skal ha en varighet på minimum 10 år for at man skal kunne få tilskudd gjennom OBB. Med 10-årsregelen fra jordloven vil det si at leietiden ideelt sett bør settes til 10 år.

Tilpasning til et nytt beiteområde vil ta tid og en må forvente noen sesonger med «innkjøring» før man er i normalt gjenge. Det er derfor svært viktig at man har sikkerhet for at det nye området forblir rovdryfritt eller i det

minste får mindre belastning enn det beitet man flytter fra. Her må man ha en dialog med miljømyndighetene. En slik sikkerhet er vanskelig å garantere og det er kanskje en av de største utfordringene med flytting av sau.

Områdene hvor det er tap endrer seg både innen og mellom sesonger. Det er flere eksempler på områder som har hatt spesielle skadegjørere og store tap over flere sesonger. Når hannjerven, gaupa eller bjørnen det gjelder har blitt tatt ut har tapene igjen vært helt marginale i mange sesonger.

Også innen beiteområder er det variasjoner og noen områder er mer utsatt for tap enn andre. En kan tenke seg flytting av sau også på mindre skala. Dette kan gjøres ved å flytte på saltsteiner for å trekke sauene nærmere «ønskede» områder, for eksempel gårdsnære beiter, setergreider etc. En kan også gjøre tilpasninger ved å sile ut de søyene som trekker lengst unna eller som oppholder seg mest i områder som er tapsbelastet og omvendt avle og ta vare på de søyene som beiter der man ønsker. Radiobjeller og e-bjeller er veldig nyttige verktøy for å få oversikt over dyras beitemønster og beiteadferd.

Selv om det er mange ting som må tas med i beregningen er det også mulig å oppnå positive ringvirkninger av flytting av sau. Først og fremst er det ved at en reduserer eller blir helt kvitt rovdyrtapet at man oppnår fordeler ved å flytte sau til nye beiter. Det kan også følge fordeler ved flytting av beite i forhold til beitekvalitet, beitebruk, organisering og samarbeid, gjengroingsproblematikk og kulturlandskap. Dette krever at man gjør en grundig jobb i planleggingsfasen. I planleggingen bør en også tenke strategisk gjennom hvor det er lurt å utvide saueproduksjonen. Øyer kan være godt egnet og særlig i de to nordligste fylkene har flytting til øyer blitt gjort i noe omfang for å komme unna rovdyra. Større elver kan med fordel benyttes som naturlige eller forvaltningsmessige grenser ved etablering av nytt beite. Det er imidlertid viktig å være klar over at større elver stanser sauer, men ikke rovdyr. Det kan også være aktuelt å flytte sau til beiteområder hvor det allerede er sau fra før. Da bør man få en vurdering av hvor store fôrressurser som finnes i området, slik at man ikke slipper til flere beitedyr enn det er beite til. Husk å ta hensyn til forbudet mot flytting av dyr mellom smittevernsoner.

Fordeler:

- En skiller rovdyr og beitedyr i tid og rom og bidrar til å redusere tap av sau og lam til rovvilt.
- Mulighet for å flytte til områder med bedre beiter og derigjennom oppnå bedre vekter og resultater.
- En kan styre flytting til viktige kulturlandskap som enten gjennom kulturlandskapet i seg selv eller planteartene som finnes der er viktig for turisme, biologisk mangfold og andre fellesgoder.
- Flytting til et eksisterende beitelag gir flere hender å fordele arbeidet i laget på og et utvidet arbeidsfellesskap.
- Det er relativt vanlig at beitelag som tar i mot flyttebesetninger får tilført ekstra tilsynsressurser i en innkjøringsperiode. Midlene benyttes til å lønne gjeter og kommer således hele beitelaget til gode.

Ulemper:

- Merkostnader og merarbeid med ekstra transport.
- Økt behov for gjeting og tilsyn i det nye området de første beite-sesongene.
- Usikkerhet rundt beitekvalitet på det nye beitet og tilvekst hos dyrene i tilfeller hvor det er aktuelt å flytte til et område hvor det ikke går sau på beite per i dag.
- Merarbeid og utfordringer med å få i stand beiteavtaler med nye grunneiere.
- Mulighet for at rovdyrtettheten i det nye beiteområdet endrer seg eller at de politiske rammevilkårene for rovviltforvaltningen endrer seg.
- Mulig fare for spredning av sykdom.

Virkeområde:

Fungerer mot alle rovdyrarter, men forutsetter at det nye området opprettholder sin status som rovvilffritt eller i det minste får lavere rovviltrykk enn ved flyttetidspunktet.

Kostnad:

Det er svært mange faktorer som vil spille inn og som også vil variere fra

tilfelle til tilfelle, men det finnes noen eldre undersøkelser fra Norsk Institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) som kan gi en viss pekepinn på kostnadene ved flytting av sau.

Rovdyravvisende gjerder

Beskrivelse

Rovdyravvisende gjerder skal som navnet tilsier virke avvisende på rovdyr. Gjerdene har også blitt kalt rovdysikre, men en slik garanti kan nok dessverre ingen gjerder gi innenfor rimelighetens grenser mht. kostnadsnivå. Det er to hovedtyper av gjerder som er godkjent for å sikre husdyr og tamrein mot rovdyrangrep i Norge. Disse to typene er 6-tråds strekkjerde og utbedret nettingjerde. Begge er strømførende. Mål, dimensjoner og krav til oppsetting framgår av en egen standard for slike gjerder fastsatt av Miljødirektoratet. Hvilke av de to gjerdene som anbefales avhenger blant annet av hvilke rovviltarter man ønsker å gjerde ute, om det skal tas ned om vinteren eller om det allerede er et eksisterende nettingjerde rundt området. Utbedret nettingjerde er vanlig sauenetting med en strømførende topptråd og en strømførende tråd i snutehøyde som ligger litt på utsiden av selve nettinggjerdet. Strømførende piggråd er ikke tillatt. Undersøkelser og erfaringer viser at rovdyravvisende gjerder er et godt skadeforebyggende tiltak, selv om de ikke er 100 % rovviltsikre.

Det er spesifikke minimumskrav til høyden på gjerdene. Likevel er trolig ikke høyden i seg selv avgjørende. Viktigere er erfaringen dyret får med



El-forsterket rutegjerde. Rovdyrets erfaring fra første møte med gjerdet kan være avgjørende for om de forsøker å hoppe over. Vegetasjon må fjernes langs strømførende ledninger. Foto: Inger Hansen



Rovdyravisende el-gjerder. Plassering av snutetrå og markert øvre trå er viktig. Foto: Telespor AS

gjerdet før det har tenkt å hoppe over eller krype/grave seg under. Plasseringen av snutetråden på utbedret nettinggjerde og de nederste trådene på et 6-tråds strekkjerde er derfor viktigere enn topphøyden. Standarden setter også minimumskrav til spenningen til enhver tid og på ethvert punkt på gjerdeanlegget. Like viktig som et varslingsystem for å oppdage uregelmessigheter som strømbrudd og spenningsfall, er et tilstrekkelig dimensjonert jordingsanlegg som sørger for at strømkretsen sluttes og gir støt når noe/noen kommer i kontakt med gjerdetrådene. Her spiller også grunnforholdene inn. Vær oppmerksom på at jordingsforholdene varierer veldig etter grunnforholdene. Tørre grunnforhold eller frost gir de dårligste jordingsforhold.

En bør legge god tid i planleggingen av gjerdets beliggenhet. Rettlinjete og flate traséer bør prioriteres. Dette vil lette både oppsett, vedlikehold og ryddearbeid. Rydding er viktig av hensyn til spenningsfall grunnet vegetasjon som vokser opp i de nederste trådene. God jording avhjelper også slik spenningsfall. Overhøyder i en avstand på mindre en én meter på utsiden av gjerdet (f.eks. stubber eller steiner) er særlig kritiske punkter. Dersom området grenser mot vann må også denne siden gjerdes inn. Grøfter, forsenkninger og bekkefar må tettes og det må planlegges hvor en

ønsker å ha grunder i gjerdet. Det er i tillegg viktig å kartlegge beiteressursen i området en tenker å gjerde inn og tilpasse størrelsen til antall dyr som skal være innenfor. Det er viktig å ta med i beregningen at beiting på et avgrenset område over lengre tid øker faren for snylterangrep. Overgang fra fritt utmarksbeite til inngjerdet beiting kan resultere i gjengroing og tap av biologisk og landskapsmessig mangfold der beitingen opphører, men kan på den annen side bidra til å åpne opp bygdenære kulturlandskap som er i ferd med å gro igjen ved å legge de inngjerdete beitene hit. Dette er bare noen av tingene en må tenke på før en setter opp et slikt gjerde. Beiteområdet skal godkjennes av Fylkesmannen før gjerdet settes opp. Fylkesmannen skal også kontrollere og godkjenne det nye gjerdeanlegget etter oppsett. Det kreves i tillegg tillatelser fra og avtale med grunneier. I områder med tamreindrift kreves også tillatelse fra reindrifftsforvaltningen.

Uansett om man vurderer å sette opp eller har bestemt seg for å sette opp et slikt gjerde så anbefales det å ta kontakt med både fagpersonell og andre som har erfaring med rovdryavvisende gjerder. Det er flere mulige leverandører på markedet som kan kontaktes. Det begynner å komme opp en del slike gjerder rundt om i landet, slik at det etter hvert også er andre bønder og kolleger som har erfaringer. Slike erfaringer, tips og råd vil selvsagt være gull verdt. Erfaringene hittil viser at de største gjerdeanleggene kan være mer utsatt for sauetap enn mindre gjerdeanlegg. Dette skyldes trolig at et stort areal er vanskeligere å tømme for rovdry før gjerdet settes opp om våren og at lengre gjerder gir større sannsynlighet for feil og svake punkter. Ut fra erfaringene må en



*Tett vegetasjon demper effekten av el-gjerder.
Foto: Inger Hansen*

også kunne fastslå at inngjerding av utmarksarealer er mer krevende enn å gjerde inn dyrket mark eller kulturbeiter.

Fordeler:

- Mindre psykisk belastning for bruker – skaper trygghet.
- Mulighet for plukkslakting.
- Bedre kontroll med dyrene, kan avdekke eventuell sykdom og skader på et tidlig tidspunkt.
- Tilfredsstillende tilvekst, forutsatt snylterbehandlingsregime og avpassing av dyretall i henhold til beitekapasitet.
- Virker også avvisende på rev og løshunder.

Ulemper:

- Kostbart å sette opp og kontinuerlige utgifter til strøm.
- Krever mer medisiner mot innvollssnyltere.
- Beitedrift på avgrenset areal er mer arbeidskrevende.
- Tilsyn og vedlikehold av gjerdet er arbeidskrevende og kostbart.
- Man kan være nødt til å redusere besetningene grunnet for liten beitekapasitet.
- Gjerdet blir ikke bedre enn det dårligste punktet.
- Gaupe og kongeørn er spesielt vanskelige å gjerde ute.
- Dersom rovvilt kommer innenfor – store tap på kort tid.
- Arealet blir mindre attraktivt og kan være estetisk skjemmende for hyttebygging, allmennheten, jakt, ferdsel m.m.
- Hjortevilt kan rive ned gjerdene.
- Gjerdet kan hindre de naturlige trekkrutene for viltet.
- Hjortevilt og annet vilt kan skade seg eller bli hengende fast i gjerdet, men dette er et generelt problem med alle gjerder og ikke spesifikt for rovdyravvisende gjerder.
- Til hinder for reindriftnæringa.

De siste fem punktene er nok først og fremst et problem for gjerder som er satt opp i utmark.

Virkeområde:

Rovdyravvisende gjerder fungerer mot alle rovdyra, men ikke mot kongeørn. Til gaupe anbefales utbedret nettinggjerde framfor 6-tråds strekkjerde, mens for bjørn anbefales det motsatte. I snørike områder skal de elektriske gjerdene legges ned om vinteren.

Hjemmebeite

Beskrivelse

Flere av tiltakene som er beskrevet over innebærer mer eller mindre bruk av innmarksbeite. I områder hvor tapene over år har vært svært høye eller hvor kunnskap om rovviltsituasjonen tilsier at bruk av utmarksbeite vil gi store skader (f.eks. revirmarkerende ulveflokker), kan eneste løsning være å ha sauene på inngjerdet hjemmebeite hele sommeren. Hjemmebeite er ikke en spesiell type beite, men kan omfatte fulldyrket mark, gardsnær utmark, en kombinasjon av dyrket mark, jordekanter og tilliggende kulturlandskap etc.



Gammel gjengrodd kulturmark nyttes som hjemmebeite. Foto: Norsk Sau og Geit

Ved alle de ulike formene for forkorting av beitesesongen vil en møte utfordringer og se at denne driftsformen gir nye og andre problemer enn når sauen beiter i utmark. Jo lengre del av beitesesongen dyra beiter på innmark og jo større dyretettheten er, desto større krav stilles til driftsopplegget og planleggingen for å få gode resultater. En hovedutfordring er å finne en optimal balanse mellom beitearealet en har til rådighet og dyretallet. Slitasjen på beiten øker med tiden dyra oppholder seg på beitet og med økende tetthet av sau. Arealene en har til rådighet kan ha ulik grad av egnethet som beite og ha ulik kapasitet og kvalitet. Beitekvaliteten er avgjørende for tilveksten hos lamma og en må derfor drifte og skjøtte beitet slik at kvaliteten er så høy som mulig gjennom sesongen. Ofte skulle kanskje beiteområdene vært høstet til vinterfôr, slik at man blir nødt til å kjøpe inn fôr eller leie inn ekstra arealer. Snylterproblematikk er en annen stor utfordring ved beiting på innmark. Innvollsparasittene, først og fremst representert ved rundormer og koksidier, er særlig et problem for lam på vårbeite. De fører til kraftig diaré, nedsatt matlyst og næringsopptak fra tarm, og dermed også nedsatt tilvekst.



Innvollsnyltere er en utfordring når sauen går på innmarksbeite. Foto: Norsk Sau og Geit

Selv om man ser at det er en rekke utfordringer knyttet til å holde sau på inngjerdede arealer sammenlignet med utmarksbeite, åpner det også for noen nye muligheter. Når man først er klar over utfordringene og mulige problemer er forutsetningene de beste for å skape et opplegg som passer best mulig for seg og sine beitedyr som minimerer de negative effektene og maksimerer fordelene. Første prioritet er å finne fram til en god balanse mellom dyretall og planteproduksjon i beiteområdet. Det er gjort undersøkelser både i regi av NILF og Trøndelag Forskning og Utvikling (TFOU) på arealbehovet ved innmarksbeite. Fra disse kan man veldig grovt gå ut fra et arealkrav på 1 daa per beitedyr ved hjemmebeite hele sommeren. Samtidig er det viktig å understreke at det er mange lokale forskjeller som kan slå inn og utgjøre store forskjeller fra beregnede anslag eller fra gjennomsnittstall på undersøkte bruk. Her trengs det derfor mer forskning og utprøving for å kunne gi gode anslag på arealkrav og råd for best mulig skjøtsel og drift. Man er helt prisgitt kvaliteten på beiten ved hjemmebeiting. Nok vårbeite og vårbeite av god nok kvalitet er en utfordring også for mange som har dyra på utmarksbeite på sommeren. Det sier seg selv at det blir mye mer krevende å sikre beiter av god kvalitet gjennom en hel sommer enn til vårbeite og høstbeite før og etter en utmarksbeiteperiode. Innmarksbeite betyr en total omlegging av driften og er en driftsform som er mer lik den svenske måten å drive med sau på. Det er også verdt å merke seg at mange brukere oppgir at det er vanskelig å få tak i så mye areal som ønskelig.

En må anta at mye av arealene som tas i bruk til beite har en alternativverdi i en eller annen form. Dyrkede jorder hvor man ellers ville ha høstet fôr vil ha en høy alternativverdi, men jordleieprisen på slike arealer varierer også mye etter hvor i landet en befinner seg. Uavhengig av dette vil det være mest kostnadseffektivt å bruke mest mulig arealer som ikke er egnet for annen jordbruksdrift, men godt egnet som beite. Ulike kombinasjoner mellom innmarksbeite og inngjerdete skogsbeiter og kulturbeiter vil ofte være bedre løsninger enn å beite kun på dyrkede jorder. På denne måten vil en kunne få dekket behovet for le og skygge naturlig, samtidig som beitet blir mer variert. En bør også søke å innlemme bekker, åer eller andre



På inmarksbeite bør det beites på flere skifter. Foto: Norsk Sau og Geit

vannkilder i det inngjerdete området for å unngå mye jobb med å skaffe vann til dyra.

For at lamma skal ha en best mulig tilvekst gjennom hele sesongen og for å redusere snylterproblemene er det nesten en forutsetning å drive skiftebeiting. Skal en få til dette er en avhengig av gjerder, enten permanente gjerder som deler opp beitet i mindre biter eller flyttbare gjerder. Oppføring av gjerder, hyppig flytting av dyr og evt. flytting av gjerder tar tid, men erfaring viser at dette arbeidet svarer seg. Det er viktig at kvaliteten på de ulike skiftene ikke er på topp samtidig. Dette kan man oppnå ved målrettet bruk av gjerder, gjødsel og gjødseltidspunkter, beiting og bruk av beitepusser.

Man kan også gjøre mye for å redusere belastningen fra innvollsparasittene. Det finnes en rekke ulike snyltermidler man kan behandle sauene med. Resistens hos parasittene er et stort problem internasjonalt og er også funnet i Norge. Fagpersoner fra Norges veterinærhøgskole, Veterinær-

instituttet, Legemiddelverket og Animalia har derfor utformet ny informasjon om resistens og anbefalinger om hvordan den kan forebygges. Snylterproblemet blir større hos sau som beiter på avgrensede områder og disse må behandles hyppigere enn dyr som slippes i utmark. Der det er praktisk mulig er det også et viktig forebyggende tiltak å skifte vårbeite minst annet hvert år, rotere mellom beitene i beitesesongen, samt veksel- og sambeiting med andre arter som f.eks. storfe. Innmarksbeite kan kombineres med rovdyravvisende gjerder eller bruk av vokterhund.

Fordeler:

- Større mulighet for plukkslakting og dermed for å kunne utnytte merpris utenom ordinær slaktesesong.
- Kan ved målrettet bruk av skiftene til lam i ulike vektklasser redusere behovet for oppfôring utover vinteren av lam som ikke er store nok til å slaktes.
- Kan få utnyttet og skjøttet gårds- og bygdenære områder som ellers ikke ville blitt beitet.

Ulemper:

- Merarbeid i drifting og skjøtsel av beiter, flytting av sau, gjerdehold, beitepussing, snylterbehandling etc.
- Kostnader til leie av ekstra beite, ekstra snyltemedisin, gjerdemateriell, kultiveringstiltak.
- Vanskelig å oppnå like gode vekter som på utmarksbeite, noe som medfører reduserte slakteinntekter.

Virkeområde:

Fungerer mot alle rovdyra. Det kan virke som om tiltaket fungerer bedre jo lengre fra utmarksbeiteområdet innmarksbeitene ligger. En mulig forklaring på hvorfor det er slik er at det er lettere å oppdage skader når de inngjerdete beitene ligger nær gården/bygda. I mange tilfeller er det også sannsynlig at rovdyra er mer skeptisk til områder med mer menneskelig aktivitet, selv om det finnes flere eksempler på unntak.

Kostnad:

Det finnes enkelte kostnadsberegninger for tiltaket, men utgangspunktet for hver enkelt gård vil være avgjørende for hvor store kostnadene vil bli.

Henvisninger til noen rapporter med kostnadsberegninger finnes bakerst i referanselisten.

Utvidet tilsynsaktivitet i kombinasjon med andre tiltak

For å vite hva som er utvidet eller ekstra tilsyn må man først være klar over hva som er normalen, eller i det minste hva som er kravet. Det følger av dyrevelferdsloven at dyreeier er ansvarlig for velferden til dyra. Etter forskrift om velferd for småfe er det generelle kravet at dyr som holdes på utmarksbeite skal sees etter minst en gang pr. uke eller oftere når det er behov.

Det er delte meninger om hvorvidt økt tilsyn i seg selv er skadeforebyggende. Ofte er det litt opp til øyet som ser og argumentasjonen kan sammenlignes litt med «høna og egget». Gjennom økt tilsyn vil man lettere oppdage skadde, syke eller døde dyr og i neste omgang kunne sette inn tiltak for å avverge videre skade. Slik sett er økt tilstedeværelse av folk i beiteområdet absolutt skadeforebyggende. Enkelte mener også å ha erfart at mer aktivitet av folk har fått rovdyra til å trekke unna. Miljødirektoratet



Sauen markerer selv at det er noe spesielt. Foto: Norsk Sau og Geit

anser at tiltaket ikke har en direkte tapsreducerende effekt og derfor skal det etter den nye forskriften ikke gis støtte til utvidet tilsynsaktivitet alene. Utvidet tilsyn kan likevel støttes hvis det skjer i samband med andre tiltak som vi skal komme nærmere inn på. Flere av disse, blant annet bruk av kadaverhund gjør tilsynet mer effektivt og forskriftsendringen kan slik sett være et godt incitament for å forbedre tilsynsordningene i beitelaget med hunder. I FKT-forskriften listes det opp flere tiltak som kan støttes i kombinasjon med utvidet tilsyn. Flere av dem kan brukes i kombinasjon, for eksempel kan vokterhunder brukes på inngjerdete beredskapsarealer, eller i nattkve. Beredskapsarealer kan også benyttes som nattkveer. Nattkve er imidlertid svært lite brukt i Norge. De få forsøkene som er gjort har vist at sauen ikke får tatt til seg nok næring når den må samles i nattkve og tilveksten blir dårligere enn om de kan beite fritt også gjennom natten. Hva som kan karakteriseres som natt er også svært relativt under varierende norske forhold. Hvor lys eller mørk natta er, varierer både med sesong og hvor langt nord beiteområdene ligger.

Ut fra punktene som er listet opp under «utvidet tilsynsaktivitet i kombinasjon med andre tiltak» kunne overskriften like gjerne vært overvåking, beredskap og organisering. Derfor kan man også argumentere for at elektronisk overvåking burde være en del av dette kapitlet. I forskriften er dette imidlertid beskrevet som tiltak for å øke kunnskapsgrunnet. Det er det selvsagt også, men vi velger likevel å ta med punktet om elektronisk overvåking i dette kapitlet. I det følgende kommer vi nærmere inn på de ulike tiltakene.

Vokterhund

Beskrivelse

Vokterhunder er en fellesbetegnelse på flere større hunderaser som er avlet fram for å beskytte husdyr mot rovdyrangrep. Det er ikke uvanlig at disse hundene veier over 50 kg. De ulike rasene kan ha noe forskjellige utseende, men felles for dem alle er at de ser på sauene som sine flokkmedlemmer



Vokterhund må sosialiseres overfor turgåere og andre hunder i bånd. Foto: Norsk Sau og Geit

som de vil følge og om nødvendig forsvare. Den sosiale bindingen mellom hund og sau må naturligvis være gjensidig. Norsk regelverk og forhold, med blant annet hundeloven, lov om friluftslivet og skadeerstatningsloven tilsier at det er viktig å ikke satse på hunder som har for skarpt temperament. Aggressive hunder må ikke benyttes. Den norske driftsformen med beitende sau spredt i utmarka gjør at de tradisjonelle vokterhundmetodene ikke uten videre kan benyttes. Det er gjort en rekke forsøk med vokterhunder i Norge og ut fra erfaringene man har gjort er det to bruksmåter som kan anbefales under norske forhold. Dette er 1) Vokterhunder på inngjerdet beite og 2) Vokterhunder på patrulje.

1. Vokterhunder brukt alene med sau på inngjerdet beite

En slik bruk av vokterhunder er lite arbeidskrevende, siden inngjerdingen gjør at man kan etterlate hunden alene sammen med sauene. I ulve- og bjørneområder anbefales det at flere voksne hunder jobber sammen. Hvis metoden skal brukes hele sommeren kreves en omlegging av drift basert på tradisjonell utmarksbeiting. Kombinasjonsløsninger der sauene går sammen med vokterhund på inngjerdet beite vår og høst, mens de går på utmarks-



En eller flere vokterhunder kan være effektive på inngjerde områder. Foto: Norsk Sau og Geit

beite en periode på sommeren er en annen mulighet. En vil få de samme problemene som nevnt tidligere i veilederen ved beite på avgrensede arealer i tillegg til kostnadene til hundeholdet. Inngjerdete beiter med vokterhunder i arbeid skal merkes med informasjonsskilt. Norsk viltskadesenter har utarbeidet slike skilt i samarbeid med Fylkesmannen i Buskerud og viltskadesenteret kan kontaktes angående dette.

2. Vokterhunder brukt løse på patrulje i følge med person som går utvidet tilsyn

Fordelen med denne metoden er at den ikke krever at sauene går i flokk eller at hunden er sterkt preget på sau. At man patruljerer et område og ikke beskytter en samlet flokk gjør også at tiltaket ikke er like tapsreducerende som vokterhunder på inngjerda beiter. Vokterhunder brukt løse på patrulje er mer tilpasset den tradisjonelle norske driftsformen med sau på fritt utmarksbeite. Patruljering i den mørkeste delen av døgnet har vist seg å ha best virkning. Siden det er begrenset hvor store områder en tilsynsperson med løs hund rekker over er det lurt å prioritere de verst utsatte skadeområdene. Tilsynspersonen sørger for at hunden dekker de



Vokterhund på patrulje kan påvise kadaver og varsle om rovdyr i vegetasjonen. Foto: Norsk Sau og Geit

ønskede delene av beiteområdet. Patruljeringsmetoden anses som mest egnet i områder med jerv og gaupe og anbefales ikke i ulverevir.

Fordeler:

- Den største fordelen er åpenbart at hundene gir en tapsreducerende effekt. Både for enkelte hundeeiere og for enkelte saueiere blir dyreholdet like mye en livsstil som et yrke. Vokterhunder som en del av sauedrifta kan derfor for enkelte være en meningsfull driftsform hvor samspillet mellom sau, hund og mennesker, samt sterkt reduserte rovvilttap kan veie opp for mye av ekstraarbeidet og utgiftene som følger med det å eie og ha hunder.
- Hundene sporer både sau og rovvilt, og kan derfor bidra til å finne syke dyr og kadavre.

Ulemper:

- Det er et stort ansvar å ha slike store hunder og bruker bør ha erfaring med hund fra før. Sosialisering på både sau og mennesker er viktig under norske forhold. Ikke alle individer innehar de rette vokterhund-

egenskaper, på lik linje med individuelle forskjeller hos andre bruks-
hundraser.

- Tradisjonelt norsk sauehold med dyr på fritt utmarksbeite er i utgangspunktet dårlig tilpasset bruk av vokterhund slik man kjenner dette fra lenger sør i Europa.

Virkeområde:

Fungerer mot alle rovdyra, men usikker effekt overfor kongeørn.

Kostnad:

Anskaffelse av vokterhunder betyr at man forplikter seg for hele året, ikke bare de månedene hunden er i bruk som vokter av dyra på beite. Utgifter til føring, og andre kostnader som følger med det å ha hund må påregnes året rundt. I tillegg må man som for alt annet hundehold bruke mye tid på sosialisering og trening, både for at hunden skal fungere best mulig for de oppgavene den er tiltenkt og for å minske sjansen for uheldige episoder med disse storvokste hundene. Brukt i kombinasjon med gjeting, på patrulje og på innmark vil det påløpe kostnader som er nevnt tidligere for disse tiltakene.

Akutt ekstraordinært tilsyn

Beskrivelse

Det har i større eller mindre grad blitt gitt midler til kortvarig intensivt tilsyn som fortrinnsvis utføres kveld, natt og morgen når det er oppdaget akutte rovdyrskader. Det er på disse tidene av døgnet de største tapene erfaringsmessig inntreffer. Tiltaket har flere hensikter. En av dem er at saueeierne skal få kontroll på flokken etter angrep, deriblant oversikt over skadde og evt. manglende dyr. Flere folk ute i terrenget øker også sannsynligheten for å finne igjen kadaver hvor rovviltskade kan dokumenteres. Dette forenkler prosessen med å søke om erstatning og virker derfor konfliktdempende. Ved å øke tilstedeværelsen av folk i området kan man også presse rovviltet til å trekke lenger unna og dermed hindre nye skader.

Det har vært gjort forsøk som har dokumentert en slik effekt, men resultatene er ikke entydige og det finnes også eksempler på at rovviltet ikke bryr seg nevneverdig om menneskelig aktivitet i området. Tilsynet kan med fordel utføres i kombinasjon med bruk av kadaverhund.

Tiltaket skaper noen utfordringer i og med at FKT-forskriften prioriterer støtte til tilsyn ved akutsituasjoner fremfor det planlagte tilsynet. Dette gir noen utfordringer i forhold til hvem som skal utføre tilsynet, da dette ofte må avklares ganske raskt ved en skadesituasjon. En skal huske på at dette er i en sesong hvor bonden skal få unna en rekke ulike arbeidsoppgaver, fra slåttonn til vedlikehold av fjøs og mange andre oppgaver. Her må man finne gode løsninger som passer den enkelte bonde og det enkelte beitelag. En god anbefaling er å ha klare avtaler i forkant om hvem som skal være lønnet og hvem som går tilsyn av egen interesse. Husk uansett å føre lister over alt tilsyn, uavhengig av om det er lønnet eller ikke. Ved erstatnings-utbetalingene utgjør kompensasjon for følgekostnader et prosentvis påslag. Vedlegg av tilsynslister og oversikt over merarbeid i forbindelse med rovviltangrep eller tapssituasjoner kan føre til at Fylkesmannen setter opp prosentsatsen for merarbeid og følgekostnader.



Tidlig sanking etter rovdyrangrep kan forstyrre årsplanen på gården. Husk å dokumentere medgått tid om det søkes erstatning. Foto: Norsk Sau og Geit

Fordeler:

- Økt tilsyn i en intensiv periode etter at en skade er oppdaget kan både forhindre nye angrep, bidra til å oppdage skadde dyr som enten må behandles eller avlives og bidra til funn av kadaver slik at dokumentasjonsgraden økes.

Ulemper:

- Tid- og ressurskrevende i en ellers travel sommersesong.

Virkeområde:

Tiltaket har en klar effekt med hensyn til å få oversikt over skadesituasjonen og sauebesetningen ved angrep, uansett rovviltart. Effekten av tiltaket for å forebygge videre skader er usikker.

Kostnad:

Lønn til tilsynspersonell.

Planlagt utvidet tilsyn

Beskrivelse

Tilsynet i seg selv er beskrevet tidligere. Planlagt utvidet tilsyn er i FKT-forskriften nevnt som et tiltak som kan støttes som en nødvendig del av de forebyggende tiltakene som fysisk skiller rovdyr og beitedyr. Dette kan for eksempel være ved flytting av sau. Det tar tid å tilvenne sauen til et nytt beiteområde og det kreves derfor ekstra tilsyn og ressurser i de første årene. Her kan man da søke om midler til planlagt utvidet tilsyn i tillegg til støtte til kostnadene knyttet til selve flyttingen. Et annet eksempel kan være ved tidlig sanking, hvor det er nasjonale satser for tiltaket. Har man midler til utvidet tilsyn og leteinnsats under sanking vil dyra kunne bli funnet raskere, beiteområdet raskere tømt for sau og effekten av tidligsanking på tapene bli større.

Mange beitelag har ekstra innleid tilsyn i tillegg til det tilsynet beite-



Utvidet tilsyn kan avsløre at besetningen må flyttes. Foto: Norsk Sau og Geit

brukerne selv utfører. Det kan variere fra en eller noen få dager i uka til fulle uker avhengig av flere faktorer. Hvilke midler man har til rådighet og føler man kan bruke på innleid tilsyn er avgjørende. Størrelsen på beitelaget betyr også noe. Noen beitelag har både storfe og sau hvor også storfebøndene er med og samarbeider om tilsynet og atter andre har fått til kombinasjonsløsninger for tilsyn med turisme. Her er det bare fantasien som setter grenser, men man skal absolutt være åpen for nye idéer og det er mange eksempler på hytteeiere som er veldig glad for at utmarka beites og som gjerne bidrar med tilsyn og dugnadsarbeid.

Fordeler:

- Gjør gjennomføringen av de forebyggende tiltakene som fysisk skiller rovdyr og beitedyr bedre.
- Øker sjansen for å oppdage skader raskere.
- Virker konfliktdempende.

Ulemper:

- Tids- og ressurskrevende i en ellers travel sommersesong.

Virkeområde:

Økt tilsyn kan benyttes over alt.

Kostnad:

Lønnsnivået vil styre kostnaden ved tiltaket, i tillegg til eventuelt hundehold til tilsynsperson.

Beredskapsarealer

Beskrivelse

Beredskapsarealer er alternative beitearealer som sauene kan flyttes til dersom det oppstår store rovvilttap i utmarka. Arealet må være inngjerdet på en eller annen måte. Vanlig sauening er mest brukt, men dersom en frykter at rovdyra kan trekke etter kan en forsterke gjerdet med strømførende tråder eller vokterhund. Tiltaket er oftest aktuelt i kombinasjon med et eller flere av de tidligere omtalte tiltakene (tidlig nedsanking, hjemmebeite, utvidet tilsyn). Ved planleggingen av beredskapsarealer bør man huske mange av de samme



Landskapspleierne på beredskapsbeite. Foto: Norsk Sau og Geit

momentene som omtalt under hjemmebeite: mulighet for å skjøtte beitet, tilgang på vann, beskyttelse og le, så godt jordsmonn og beite som mulig og gode gjerdetraséer. Arealet må ha tilstrekkelig fôrtilgang til dyretallet det er planlagt for og det skal være opplegg for parasittbehandling av dyrene. Hvor nødvendig dette er avhenger av hvor lang periode sauene må være på beredskapsarealet. Miljødirektoratet har fastsatt en standard for beredskapsarealer. Her listes det opp noen minimumskrav til tiltaket, samt noen gode råd for best mulig resultat.

Beredskapsarealer kan også brukes ved tottrinns slipping og -sanking. Dette er forholdsvis mye brukt og innebærer kort og godt at man slipper og/eller sanker i ulike puljer på forskjellige tidspunkter. Dette har flere fordeler, men det viktigste er at man har kontroll på en stor andel av dyrene på beredskapsarealet eller andre inngjerdete beiter hvis det oppdages angrep blant de dyra som allerede er sluppet eller blant dyr som enda ikke er sanket inn.

Fordeler:

- Skiller beitedyr og rovvilt og unngår angrep og tap.

Ulemper:

- Mange direkte og indirekte merkostnader.
- Knapphet på kultur- eller innmarksbeiter. Tiltaket krever store arealer. Kan bli nødvendig å leie jord eller å kjøpe ekstra fôr.
- Avlingsreduksjon. Beiting på areal en skulle ha høstet til vinterfôr reduserer den høstbare avlingen.
- Høstbeiting reduserer vinteroverlevelsen for enkelte sådde arter og fører til at enga må fornyes oftere enn ubeitede arealer.
- Merarbeid og merkostnader for å oppnå god nok beitekvalitet (beitepussing, vekselbeiting, gjødsling). Kulturbeiter som ikke har vært beitet eller høstet siden vårperioden har for dårlig beitekvalitet på sensommeren.
- Kostnader til gjerdehold, både arbeid og materiell, samt vedlikehold.
- Forlenget beiteperiode på innmarksarealer fører til økt sykdoms- og snyltepress. Systematisk behandling mot parasitter er nødvendig og hvis mulig vekselbeiting.



Ro på beite er en forutsetning for god dyrehelse. Foto: Norsk Sau og Geit

Virkeområde:

Fungerer mot alle rovdyra, men har liten effekt overfor kongeørn. Det kan virke som om tiltaket fungerer bedre jo lengre fra utmarksbeiteområdet innmarksbeitene ligger. En mulig forklaring på hvorfor det er slik er at det er lettere å oppdage skader når de inngjerdete beitene ligger nær gården/bygda. I mange tilfeller er det også sannsynlig at rovdyra er mer skeptisk til områder med mer menneskelig aktivitet, selv om det finnes flere eksempler på unntak.

Kadaverhund

Beskrivelse

Kadaverhunder er hunder som benyttes for å finne igjen kadaver. Bruk av slike hunder er ikke direkte tapsreducerende, men bidrar til å dempe konfliktene ved at en finner flere kadaver. Når man finner rovdyrdrepte kadaver og får påvist rovdyrskade kan man få satt i verk andre tiltak. Funn og dokumentasjon av rovdyrskade på kadaver er også en viktig del av erstatningsordningen. En kadaverhund er ingen egen rase eller

hundegruppe. Alle hunder kan i utgangspunktet benyttes. Selv om det er variasjoner mellom raser, har alle hunder en nese langt overlegen menneskets. Det å søke etter både dødt og levende bytte ligger nedarvet i dem. Utfordringen ligger i samspillet mellom hund og eier og først og fremst i å tolke hundens kroppsspråk riktig. En må legge forholdene så godt som mulig til rette for hunden ved å bruke vinden riktig, lese terrenget og benytte seg av ulike tegn som kan tyde på kadaver. Det kan f.eks. være ansamlinger av kråkefugl, lam som mangler mordyr eller omvendt. Trening er svært viktig. Man legger ut kadaver eller deler av et kadaver i terrenget og merker av stedet på GPS. Når hunden får ferten av kadaveret må man oppmuntre og følge på, samt gi rikelig med ros og belønning når kadaveret blir funnet.

Norske kadaverhunder er en forening sprunget ut av Oppland gjeterhundlag. De har utviklet et kursopplegg og en godkjenningssprøve for kadaverhunder.

Fordeler:

- Kan bidra til å øke gjenfunnsprosenten av kadavre, slik at dødsårsak kan fastslås på flere dyr. Dermed kan man få satt i verk aktuelle tiltak enten det er rovviltskade eller andre dødsårsaker.



*Død sau i rennende vann. Sårfeber etter rovdyrangrep kan føre til at sauen trekker ned mot vann for å avkjøle seg.
Foto: Kjell Smestad*



Kadaverhund som påviser død sau. Foto: Kjell Smestad

- Dokumentasjon av rovviltskade er et viktig moment i erstatningsvurderingen. Høyere dokumentasjonsgrad bidrar til sikrere behandling av erstatningssøknadene for sauebøndene.

Ulemper:

- Er ikke direkte tapsforebyggende.
- Arbeidskraft er kostnadskrevende og tiltaket blir fort dyrt.
- Vanskelig og ressurskrevende å dekke beiteområdet godt nok. Dette gjør det utfordrende å finne kadavrene tidsnok til at dødsårsak kan dokumenteres.

Virkeområde:

Tiltaket vil kunne bidra til å øke gjenfunnsprosenten i de fleste beiteområder, men nytten er ekstra stor i områder hvor man har funnet igjen få eller ingen kadaver tidligere og der skadeårsak er usikker.

Kostnad:

Lønn til hundefører og hundehold.

Elektronisk overvåking

Radiobjeller og annen elektronisk overvåking har blitt støttet med betydelige summer gjennom FKT-midler. Elektronisk overvåking har en rekke positive effekter for saueneinga. Det gir bedre oversikt og effektivitet i tilsyn og drift, skadde og døde dyr oppdages raskere og man finner også igjen flere kadaver tidlig nok til at dødsårsak kan fastslås. Det gjør at man raskere kan få satt i verk andre forebyggende tiltak når det dreier seg om en rovdyrskade. Den elektroniske overvåkingen i seg selv er ikke direkte tapsforebyggende, men må sies å være både konfliktdempende og indirekte tapsforebyggende. I FKT-forskriften omtales elektronisk overvåking først og fremst som et verktøy for å effektivisere drifta og dokumentere rovvilt-skader. Som hovedregel skal det derfor ikke gis FKT-midler til elektronisk overvåking. Det åpnes imidlertid for at det likevel kan støttes i tilfeller der man har hatt store tap og mistenker rovviltskade, men trenger å øke kunnskapsgrunnlaget.

Det er først og fremst GSM-baserte radiobjeller og lammenoder og satelitt-baserte e-bjeller som benyttes. Elektroniske merkeavlesere som plasseres ved f.eks. saltsteinplasser er et annet hjelpemiddel som er i bruk. Telespor er leverandør av radiobjellene som er bygget opp rundt mobilteknologi (GSM/GPRS) og er avhengig av mobildekning for å fungere. I tillegg til radiobjelleenheten for de voksne sauene leverer de også lammenoder. Disse kommuniserer med morsauens enhet ved UHF (radiosignal). Det har vært en del utfordringer med lammenodene, både med teknikk og holdbarhet, men også i forhold til klavebånd tilpasset vekst hos lammene. Siste nytt er at man



Elektronisk overvåking åpner stadig nye muligheter. Sauen er utstyrt med radiobjelle og lammet med lammenode. Foto: Telespor AS

har brukt samme klave som på gauper med radiosender. Disse har en elastisk sone. Tilbakemeldingene på disse klavebåndene fra Os ID er så langt gode. De satelittbaserte radiobjellene som leveres i Norge er utviklet og blir formidlet av Findmysheep.com på Kvikne i Nord-Østerdal. Fordelen med disse er at de fungerer uansett mobilforhold. Find my sheep jobber med å få e-bjella så liten at den også skal kunne benyttes på lam. Begge systemene sender informasjon, enten via mobilnettet eller via satellitt, om hvor sauen som bærer bjella oppholder seg. Sauebonden går inn på sin pc, smarttelefon, nettbrett eller liknende for å følge bevegelsene til sine dyr. De ulike systemene har en rekke mulige innstillinger og kartvisninger, sendifrekvens og oppdateringshyppighet, samt ulike muligheter for å sette opp alarmer. Ta kontakt med de respektive leverandørene for mer info om produktene. Det har vært gjort et stort utviklingsarbeid på dette området og produktene blir stadig bedre, både i forhold til driftssikkerhet, dekning og holdbarhet.

Viltkamera er et annet elektronisk hjelpemiddel som har blitt mer og mer populært. Disse kan brukes både for å dokumentere rovvilt i området (ved kadaver eller ved typiske dyretråkk) og som et hjelpemiddel for å holde



Viltkamera ved et kadaver kan hjelpe til med dokumentering av rovvilt. Foto: Viltkamera, Øivind Løken

oppsyn med sauene (kamera ved saltsteiner, sankekvever etc.). Kameraene finnes i ulike varianter og prisklasser. Flere og flere har MMS-funksjon og kan sende bildene direkte enten til mobiltelefon eller til en e-postadresse. Dokumentasjon av rovvilt kan ha betydning for erstatningsoppgjør, dersom annen dokumentasjon er mangelfull. Direktemeldinger med bilde av rovvilt i beiteområdet gir et varsel om at man bør raskt ut for å føre tilsyn med dyra, eller eventuelt et ferskt spor å starte på for skadefellingslaget dersom det er gitt fellingstillatelse i området. Vær oppmerksom på at viltkamera ikke kan settes opp hvor som helst. Se Datatilsynets veileder «*Kameraovervåking – Hva er lov?*» for gjeldende regler.

Fordeler:

- Bidrar til å øke gjenfunnsprosenten av kadavre, slik at dødsårsak kan fastslås på flere dyr. Dermed kan man få satt i verk aktuelle tiltak enten det er rovviltskade eller andre dødsårsaker.
- Dokumentasjon av rovviltskade er et viktig moment i erstatningsvurderingen. Høyere dokumentasjonsgrad bidrar til sikrere behandling av erstatningssøknadene for sauebøndene.
- Bidrar til å effektivisere den daglige drifta, uavhengig av rovviltangrep. Både tilsyn og sanking blir mer rasjonelt.
- Kan brukes i avl ved å studere hvilke dyr som bruker f.eks. de beste beiteområdene, eller dyr som streifer ut av beiteområdene eller har annen «uønsket» adferd.

Ulemper:

- Pris.

Virkeområde:

Kan brukes på utmarksbeite overalt. Husk å velge produkt etter telefondekning. Uten dekning er det ene systemet utelukket.

Kostnad:

Prisene varierer mellom de ulike produktene og med antall enheter man skal kjøpe. Ta kontakt med produsentene for priser.

Andre tiltak som faller inn under ordningen

De tiltakene som er omtalt over er de vanligste forebyggende tiltakene. Hovedmålsettingen er å få ned rovviltskadene på sau. Det kan være andre tiltak enn de som er nevnt her som kan oppfylle dette. Disse vil selvsagt også kunne være berettiget til støtte. En bør være åpen for å prøve ut nye idéer, enten for å forbedre eksisterende tiltak eller utvikle helt nye tiltak.

Andre forebyggende tiltak med usikker eller liten effekt

Tiltak som ikke har vist særlig grad av tapsreducerende effekt er blant annet selektiv smaksaversjon, lukt/smaksrepellenter, føring av rovvilt, fjerning av kadaver og flytting av rovdyr. Gaupeklaver på lam som fysisk skal hindre strupebittet har også vært prøvd ut med hovedsakelig liten effekt. Lukt-binger, radiostøy og andre uroprosjekt har heller ikke hatt den ønskede effekten. Andre vokterdyr har også blitt prøvd ut, men det anses ikke at disse kan redusere tapene på høyde med vokterhunder, og de egner seg også best innenfor gjerder eller på sau med sterkt flokkinstinkt.

En myte at skifte av sauerase er løsningen

De ulike sauerasene er utvilsomt forskjellige både i størrelse og atferd. Eventuelle raseforskjeller med hensyn på antipredatoratferd er dårlig dokumentert i Norge, men det finnes noen atferdsstudier fra Norsk viltskadesenter, Bioforsk Nord Tjøtta. Årvåkenhet, flokkmentalitet, flukt og forsvarsatferd er ulik hos de forskjellige rasene. Hvis rovdyra har valget mellom sau som er store og trege, kontra små og raske som flykter på lang avstand må en kunne anta at de store og trege ligger dårligst an. Men om rovdyra kun har små og raske sauer å velge i er heller ikke disse noe problem å få tak i. Alle de norske rovdyra tar også rein og flere av de andre



Skadeproblematikken endres ikke med å bytte sauerase. (Svartfjes sau) Foto: Norsk Sau og Geit

hjordedyra, som uansett er sauen langt fysisk overlegen. Det er derfor et feilspor å tro at man kan løse skadeproblematikken sau/rovdyr ved å gå over til andre saueraser. Når det er sagt skal det nevnes i positiv retning at sterkere flokkinstinkt vil gjøre det lettere å implementere noen forebyggende tiltak og man får også bedre oversikt over dyrene i forbindelse med tilsyn.

En annen myte at sauen ikke har tilsyn

Når vi først er inne på myter, så er en annen seiglivet myte at sauen slippes helt fritt og at bonden ikke har noe tilsyn i løpet av sommeren. Dette er så langt fra sannheten som det går an å komme. Lovverket setter et minimumskrav til tilsyn, men svært mange utfører mye mer tilsyn enn dette. Dette underbygges av svært mange gode og innholdsrike tilsynsrapporter og oppsummeringer fra beitesesongene fra beitelag rundt om i landet. Enkelte er så detaljerte at de i tillegg til time- og kjørelister inneholder vedlegg med tracklogger fra GPS over hvor tilsynet til en hver tid har vært utført, kart som viser ulike funn i beiteområdet og liste over ulike meldinger som har kommet inn til beitelaget fra publikum gjennom beitesesongen. Jevnt over fortjener norske sauebønder ros for å ha et tilsyn med dyra sine som er langt utover minimumskravet.

Omstilling

Beskrivelse

I noen besetninger hvor det er vanskelig eller umulig å gjennomføre akseptable tåpsforebyggende tiltak kan det være aktuelt å omstille bruket. Dette vil først og fremst være aktuelt innenfor de prioriterte bjørn- og ulveområdene. Ofte har man prøvd ut mange forskjellige tiltak over mange år, men likevel opplevd store tap. Man kan argumentere for at tiltaket bryter med myndighetenes todelte mål om å sikre bærekraftige rovviltbestander og samtidig ha en aktiv og allsidig bruk av utmarksressursene over hele landet. I sist rovviltforlik står det at det er viktig å sikre levedyktig næringsvirksomhet i landbruket også i områder med rovvilt. Samtidig står det at saueproduksjon og andre produksjoner basert på utmarksbeite i prioriterte rovviltområder må tilpasses gjennom forebyggende tiltak og omstilling. Særlig i bjørn- og ulveområder er det krevende å drive beitebruk og det er derfor åpnet en mulighet for å omstille sauebruk som ligger her.

Tidligere var det en egen øremerket pott for omstilling på Miljøverndepartementets budsjett, men dette opphørte fra 2005. Samtidig ble det åpnet for at søknader om tilskudd og lån gjennom BU-midlene begrunnet med rovviltsituasjonen kunne vurderes på lik linje med andre søknader. Det er stort press også på BU-midlene og tilbakemeldinger fra enkelte av fylkesmannsembetene tyder på at enkelte søknader i forbindelse med omstilling er blitt nedprioritert på grunn av muligheten for tilskudd fra FKT-potten.

Fra 2005 har muligheten for omstilling som et tiltak for å få ned rovvilt-skader og dempe konflikten vært begrenset av tilgangen på FKT-midler og de regionale rovviltneemndenes prioritering av disse. Omstilling er et kostbart tiltak og selv omstilling av bare ett middels stort sauebruk vil utgjøre en stor andel av en rovviltregions FKT-budsjett det enkelte år. Dette har ført til at omstillingssøknader har blitt behandlet veldig forskjellig rundt om i landet. Ikke bare har muligheten for å få innvilget søknaden variert etter hvilket fylke søker bor i, det er også varierende hvordan man har kommet

fram til en støttesum og hvor mange år man har tinglyst at man ikke skal benytte utmarksbeitet tilhørende gården. Det har videre vært ulike spleiselag av statlige midler til omstilling. I tillegg til FKT-midler har det vært benyttet fylkesvise BU-midler, nasjonale BU-midler og sentrale midler fra Miljøverndepartementet. Forskjellig praksis har blitt påpekt fra ulike hold opp i gjennom årene og var også grunnen til at Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet opprettet en felles arbeidsgruppe i 2010 som skulle se på dette. Gruppens mandat var å foreta en gjennomgang av hvordan omstillingsøknader har blitt håndtert i perioden 1990-2010, samt utarbeide forslag til retningslinjer for tilskuddsnivå fremover. Gruppen leverte sin rapport 1. april 2011. De foreslo blant annet at det burde opprettes en sentral pott for omstillingsmidler og at forvaltningen av potten og behandling av søknader burde gjøres av Miljødirektoratet. Det ble også anbefalt at tilskuddet burde gis som en på forhånd fastsatt sum per vinterforet søye.

Høsten 2013 var et utkast til en egen forskrift om tilskudd til drifts-omstilling grunnet rovvilt på høring. I dette er mange av forslagene fra



*Miljødirektoratet kan gi tilskudd til omstilling av småfehold for å begynne med annen landbruksproduksjon.
Foto: Norsk Sau og Geit*

arbeidsgruppa tatt inn. Per dags dato er ikke arbeidet med denne ferdigstilt og det er heller ingen nye bestemmelser knyttet til finansieringen. Per høsten 2014 er det derfor FKT-forskriften som gjelder. Søknad om omstilling leveres på Miljødirektoratets elektroniske søknadssenter, men stiles til Fylkesmannen i ens eget fylke og behandles av denne. De overordnede prioriteringene av midlene til de ulike forebyggende og konfliktdempende tiltakene er det rovviltnemnda som er ansvarlige for. For 2015 er det foreslått en egen pott på statsbudsjettet til omstilling i områder som er utsatt for rovvilt.

Fordeler:

- Sauebonden i de mest rovdyrutsatte områdene får en reell mulighet til å komme ut av situasjonen uten å måtte stå for en urimelig høy kostnad selv.
- Kan bidra til å opprettholde landbruksdrift på eiendommen.

Ulemper:

- Avhengig av om det vil bli omstilt til andre driftsformer eller hvilke krav som stilles i forbindelse med omstillingen, kan dyrket mark gå ut av produksjon.

Virkeområde:

Fungerer mot alle rovdyra, men er mest aktuelt i de prioriterte bjørne- og ulveområdene der det er vanskelig eller umulig å gjennomføre andre tapsforebyggende tiltak.

Kostnad:

Som nevnt tidligere er det fortsatt uklart hvordan ordningen skal finansieres. I forslaget er det foreslått en sats på 12.500 kroner per avlssøye som tas ut av beiteområdet. Dette er samme beløp som ble foreslått i rapporten fra arbeidsgruppa i 2011.

Finansiering av forebyggende tiltak

Kostnaden ved tiltakene vil variere voldsomt ut fra en rekke faktorer. Størrelse på inngjerdinger og liknende, samt størrelsen på besetningen spiller selvsagt en viktig rolle. I tillegg til selve etableringskostnadene er det viktig å ta både vedlikeholds- og andre følgekostnader med i beregningen. I tillegg til å søke om FKT-midler kan det også være mulig å søke gjennom andre virkemiddelordninger, f.eks. SMIL (Spesielle miljøtiltak i landbruket) og tilskudd til tiltak i beiteområder (investeringsmidler).

For alle de forebyggende tiltakene er det en ulempe at man aldri kan være sikker på å få midler til tiltaket fra år til år. Det er ingen lovhjemlet rett til støtte til forebyggende tiltak og derfor ingen garanti for å få støtte til det samme tiltaket du fikk til foregående beitesesong. For tiltak en skal ha nytte av i flere år må en derfor huske å ta de løpende arbeids- og/eller vedlikeholdskostnader med i totalberegningen selv om man har fått dekket brorparten av investeringsutgiften det første året.

Det vil være ulikt for de ulike tiltakene hva det offentlige vil kunne dekke av kostnader. På enkelte tiltak er det nasjonale satser som skal dekke merutgiftene ved tiltaket (tidlig nedsanking og hjemmebeite), mens for andre tiltak er det en konkret vurdering hva det offentlige dekker.

Søknad om støtte til forebyggende og konfliktdempende tiltak skal leveres gjennom det elektroniske søknadssenteret til Miljødirektoratet.

Søknadsfristen er 15. januar, men vær oppmerksom på at enkelte fylker har satt en senere frist.



Organisering av beitebruken og beredskap ved rovviltangrep

God organisering i seg selv er viktig for å forebygge tap og mange kan ha noe å hente på ytterligere systematisering av det daglige tilsynet. Når skade først oppstår, har man mye igjen for å ha tenkt gjennom og satt seg inn i hvordan man kan og bør handle videre på forhånd. Under følger en rekke gode råd til hvordan man bør organisere seg og hva man bør gjøre for å forebygge tap og når skadesituasjonen oppstår. Disse er innhentet fra beitebrukere og beitelag som over mange år har opparbeidet seg erfaring og kunnskap om det å ha rovvilt i beiteområdene.

Gode tips til organisering av beitebruk i rovviltområder

Opprett en egen e-post for beitelaget

Dette er kjekt for å samle alt på et sted. Herfra sendes det ut informasjon til medlemmene i beitelaget når det er påkrevd. Alle skriftlige henvendelser og søknader til landbruksforvaltning, kommune, fylkesmann osv. går ut fra denne e-postadressen. Alle i beitelagets styre bør ha tilgang til denne. Slik kan alle styremedlemmer se hva som foregår til enhver tid og all inn- og utgående post er tilgjengelig for styret. Det finnes flere nettbaserte e-postløsninger som er gratis og som har mer enn nok kapasitet til denne type bruk (Microsofts hotmail og outlook og Googles G-mail er to eksempler). I tilfelle en privat PC skulle gå i stykker vil alt som er sendt og mottatt likevel finnes tilgjengelig. Fra denne sendes alle søknader om skadefelling, ekstra tilsynsmidler osv. I en slik e-postkonto er det enkelt å opprette adresselister og brukervennligheten må jevnt over sies å være god, selv for den som ikke er veldig vant med bruk av data. Dette er en ryddig måte å samle beitelagets korrespondanse på, slik at den er tilgjengelig for de som måtte ha nytte av det.

En annen fordel med å ha en egen e-postkonto er at det gir mulighet for å lagre maler. Man kan da skrive ferdig f.eks. skadefellingsøknader og

søknader om akuttmidler før dyra slippes på beite. Når en skadesituasjon oppstår trenger man bare å fylle inn dato, skadested og -omfang i malen man har laget på forhånd. Adressen søknaden skal sendes til og evt. instanser som skal ha kopi har man funnet fram på forhånd og satt inn i malen. I en stresset skadesituasjon slipper man da å bruke tid og krefter på unødvendig papirarbeid. Det er også verdt å merke seg at de fleste Fylkesmennene utgir egne informasjonshefter i forkant av beitesesongen. Her finner man mye nyttig informasjon om alt fra hvordan man skal opptre ved kadaverfunn til kontaktinformasjon til Fylkesmannen, SNOs rovviltkontakter etc.

Gå til innkjøp av en egen mobiltelefon som er registrert på beitelaget

Når telefonen er eid av beitelaget er den søkbar på nett med beitelagets navn. På telefonen legges det inn lister med nummer til beitebrukere, nabobeitelag, skadefellingsledere, rovviltkontakter, Fylkesmannen, Miljødirektoratet osv. Nummeret til telefonen står på alle tilsynsplakater ute i marka. Det er en fordel om telefonen er betjent mest mulig av tiden, gjerne året rundt. Alle som ønsker å melde fra eller har spørsmål om dyr i marka; halte lam, kadaverfunn, dyr på tur ut av beiteområdet og annet som er viktig for dere som beitebrukere får her et kontaktpunkt. Alle bør få svar på sin henvendelse! Kan det ikke svares på stående fot, meldes det om mulig tilbake når situasjonen er avklart. Et nummer som gjøres kjent for hytteeiere, skogsfolk og andre som måtte ha bruk for det sparer tid og frustrasjon dersom disse ønsker å komme i kontakt med ansvarlig dyreeier. En bør også gjøre en avtale med operasjonssentralen hos Politiet. De får ofte henvendelser om funn i marka av døde, skadde og påkjørte dyr. Dette kan da bli kanalisert direkte derfra til beitelaget. Ofte er det mest hensiktsmessig at politiet viderekobler samtalen etter at de har blitt orientert om saken.

Om telefonen skal være betjent av en fast person eller om telefonvakten skal rulleres, må være opp til det enkelte beitelaget. Belastningen kan enkelt deles med viderekobling eller at man f.eks. setter opp vakt etter turnus i helgene. Ansvarlig for telefonen bør til enhver tid være oppdatert om situasjonen i eget lag og gjerne også hos nabobeitelag.

SMS-varsling

Det er ikke bare på beitelagsnivå eller mellom beitelag det er verdifullt med gode varslingssystemer. I Oppland fylke har man fått i stand en løsning for SMS-varsling i regi av Fylkesmannen. Erfaringene med dette er gode. Rovdyra kan flytte seg veldig raskt og det oppleves verdifullt å få et tips om at noe er i gjære i nabokommunen eller i nabodalført. Fylkesmannen sender ut SMS om spesielle rovviltobservasjoner og andre rovviltrelaterte hendelser, som har betydning for endret beredskap lokalt, til en fra kommuneadministrasjonen og en fra beitenæringa i hver kommune. Det er opp til kommunene og beitenæringa å etablere systemer for videresending av relevant informasjon. Dette er ikke en oppgave forvaltningen er pålagt å gjøre, men en service SNO og Fylkesmannen i Oppland gir beitenæringa med mål om å kunne ha økt beredskap og bl.a. spisse tilsynet av bufe på beite.

Lag lister over merkingen av beitedyra for hver besetning

Alle beitebrukere kjenner oftest til hvordan naboene har merket sine dyr. Lag en liste med alle besetningene i beitelaget. Storf, sau og geit. Få med rase (NKS, spæl, NRF eller hereford). Farger på øremerker, bjelleklaver, bjellemerker, om besetningen nytter slips og radiobjeller. Dette er påkrevd informasjon for å kunne gi raske tilbakemeldinger til dyreeier fra vakttelefonen. Utveksle merkelister med nabobeitelag. Av erfaring hender det at noen dyr kommer på avveie. Det letter situasjonen for alle at det enkelt kan etterspores merker i aktuelle områder. Slike lister er et viktig og enkelt hjelpemiddel som er i alles interesse.

Bruk bjelleslips på sauene

Kodemerking med slips i ulike farger for å angi hvor mange lam hver søye har er å anbefale. Dette letter både eget tilsyn, samt at det blir lettere for andre brukere av utmarka å melde fra om manglende lam.

Forskrift om erstatning når husdyr blir drept eller skadet av rovvilt, § 4 a, setter vilkår om kodemerking, jf. paragrafens retningslinjer:

«Mottar en dyreeier erstatning for tap til fredet rovvilt, skal besetningen påfølgende år kodemerke for lammetall.»



Søye med blått fargeslips for ett lam. Foto: Norsk Sau og Geit

NSG har anbefalt at man bruker samme fargekoding som ved fostertelling, det vil si rød, blå, gul og grønn for henholdsvis 0, 1, 2 og 3 lam. Det er laget en egen tilsynsplakat med informasjon om bjelleslipsene og fargekodene som kan bestilles via medlemsbutikken til NSG. Noen fylker og beitelag har andre anbefalinger for fargekodene. Det viktigste er uansett at det blir gjort!

Heng opp informasjonsplakater i beiteområdet

På disse bør det informeres om kontaktpersoner, oppfordre til å varsle om syke og skadde dyr, kadaverfunn og rovvilt-observasjoner. Det bør også opplyses om båndtvangen, samt kontaktinformasjon til



beitelaget. NSG har ulike tilsynsplakater og båndtvangsplakater tilgjengelig i medlemsbutikken. Disse er trykt i plast og dermed holdbare. Dersom man lager egne plakater, lønner det seg å laminere dem eller på annen måte kle dem i gjennomsiktig plast, slik at de opprettholder funksjonen ut over første regnskyll.

Det kan også være en god idé å opplyse i lokalavisa om at det slippes sau, fargekoder på bjelleslips og kontaktinformasjon til beitelaget/beitebrukeren i starten av beitesesongen.

Samarbeid mellom beitelag

God kontakt og dialog mellom nabobeitelag er viktig. Avtal et møte, f.eks. inviter nabobeitlagsledere på en uformell kaffekopp på nærmeste veikro. Ta opp aktuelle saker: rovdyrsituasjonen, utveksle merkelister, telefonnummer osv. Vurder et eventuelt samarbeid om vakttelefonen hvis det er få beitebrukere lokalt. Alle som nytter det frie utmarksbeitet har felles interesse av et godt samarbeid med naboene. Spesielt hvis det er fare for rovdyrangrep i området. Hurtig varsling til nærliggende beitelag kan være med å forebygge skader.

Daglig telefonkontakt med naboer er å anbefale hvis man vet at det er rovdyr i marka eller at noen har hatt angrep. Ofte kan det også være hensiktsmessig å sende felles søknader om skadefelling da rovdyra ikke ser ei kommunegrense som noe hinder. Det er ikke uvanlig at skadefellingsløyver går over flere kommuner samtidig.

Unngå bruk av rød fettstift/merkefarge på sau i utmarka

Dette kan forveksles med blod. I så tilfelle skaper det gjerne en unødige utrykning man godt kunne vært foruten.

Det finnes eksempler på at sau med rød merkefarge har blitt avlivet fordi de var i flokker som hadde vært utsatt for rovdyrangrep. Her må man derfor være konsekvent med å ikke bruke slik merking!



Idyll på beite (Spælsau). Foto: Norsk Sau og Geit

Kontakt Statens Naturoppsyn ved mistenkt rovviltskade

Det første man må gjøre når det blir funnet kadaver hvor det er mistanke om at fredet rovvilt står bak, er å kontakte Statens naturoppsyn (SNO). Det er som oftest den lokale rovviltkontakten man kontakter. Dette er et krav i forskrift om erstatning når husdyr blir drept eller skadet av rovvilt. I tilfeller hvor man er helt sikker på at dødsårsak er noe annet enn rovvilt, f.eks. påkjørsler, fallulykker eller sykdom trenger man ikke å kontakte SNO. Men i veldig mange tilfeller er man usikker på hva som er dødsårsak. Det kan være rovvilt, men det kan også være andre ting. I disse tilfellene bør man uansett ringe SNO. Kadaverdokumentasjon er viktig både med tanke på et fremtidig erstatningsoppgjør og for en eventuell søknad om fellingstillatelse. Erfaringsvis finner man bare igjen en liten andel av de som er rovdrept og alt for ofte blir det foretatt avkorting i rovviltskadeerstatningen på grunn av at det ikke er nok dokumenterte kadaver i området. Derfor er det ekstra viktig å melde fra når man først klarer å finne igjen et kadaver som er noenlunde ferskt og hvor det kan være rovvilt som står bak. Om konklusjonen til



Kongeørn dreper ved å presse sin kraftige bakklo tvers igjennom kraniet. Foto: Statens naturoppsyn

SNO blir at dyret ikke er rovvilttatt er det et svar i seg selv. Du har uansett dokumentert at det er et beitedyr som har gått tapt på utmarksbeite og at det ikke er slaktet «svart», eller annet som det fra tid til annen blir hevdet er tapsårsaker.

Selv om man melder fra til SNO ved funn av kadaver, er det ikke gitt at SNO i alle tilfeller rykker ut for å undersøke funnet. Dette kan eksempelvis være i tilfeller hvor nedbrytningsprosessen har gått veldig langt eller at man finner bare deler av kadaver som trolig blir vanskelig å fastslå dødsårsak ut fra. Hvis man allerede har dokumentert veldig mange kadaver i et område kan man også bli enige om at man ikke trenger å undersøke enda flere. Disse vurderingene skal i så fall tas i dialog med saueeier og selv om kadaveret ikke undersøkes, blir meldingen og opplysningene fra finner like fullt lagt inn i rovbasen av SNO. Selv om man har funnet mange kadaver i et område, er det likevel viktig at nye funn undersøkes hvis det er snakk om å søke om fellingstillatelse eller forlengelse av fellingstillatelse hvor ytterligere dokumentasjon trengs. I slike tilfeller skal man ikke akseptere at de ikke

kommer. Dette er svært viktig! Ved alle funn av kadaver, kadaverdeler eller andre skadetilfeller uansett årsak bør man notere seg funnsted og tid. Dette kan være kjekt å ha om det på et senere tidspunkt blir spørsmål om tap og tapsårsaker i beitesesongen, samt i erstatningssøknadene.

Ved dokumentert ulveskade må man vurdere nøye om skadde dyr bør avlives

Ved rovdyrangrep, særlig av ulv, kan det fort bli svært mange skadde dyr. Det er ikke uvanlig med flere titalls drepte og skadde sauer og lam etter et ulveangrep. Hvis det er dokumentert ulveskader på sau eller lam i et område er sannsynligheten stor for at det også er flere skadde dyr som fortsatt er i live. Erfaringsmessig har de ofte store skader under skinnen som ikke er synlig. Ofte er det eneste riktige sett fra dyrevelferdshensyn å avlive disse. Samtidig kan det som ser ut til å være kun en overfladisk skade faktisk være bare det. Forsøk på å redde enkeltindivider kan derfor lykkes. Ved Statens Naturoppsyn sin skadedokumentasjon er det vanlig at det meste av skadene ikke er synlige utenpå. Etter litt tid går slike skadde dyr nærmest i sjokk. De blir stående og henge og er ikke «helt med» lenger. Det eneste en ofte kan sette fingeren på er at de puster litt fort og/eller tungt. De får ikke i seg næring og lidelsen bør ikke forlenges unødvendig. Når slike dyr er avlivet og flådd finner man gjerne betydelige bittskader, ofte knusnings-skader hvor vevet i skadeområdet minner om kjøttdeig. Om man skal avlive et skadd dyr umiddelbart, eller ta det hjem for å få skadene vurdert nøyerer er ikke en enkel avgjørelse å ta. Bonden må foreta et skjønn og gjøre det han mener er mest riktig i den enkelte situasjonen. Men man bør ha de nevnte erfaringene om tapsbildet etter ulveangrep i bakhodet.



Ulveangrep på sau i Røros. Foto: Viltkamera, Trond Magne Døhl

Orienter slakteriet om at dyra har gått i et område hvor det har vært rovdyrangrep

Dette fordi kjøttkontrollen vraker skrotten hvis det finnes gamle betente skader. Har man varslet på forhånd kan man få beskjed om hvordan slaktet ser ut og ta dette med på søknaden om rovdyrskadeerstatning. Nå klipper man jo sjelden lamma selv på høsten og det kan fort være noe som blir oversett. Dette er viktig å huske på!

Send kun slippemodne lam og søyer i god nok kondisjon på utmarksbeite

Dette er ofte et «hett» diskusjonstema. I Hedmark anbefalte Mattilsynet og Fylkesmannen i et brev foran beitesesongen 2013 at det ikke skulle slippes mer enn to lam per søye ut i marka. En slik kategorisk anbefaling er kanskje å dra det for langt, men en diskusjon om temaet skader ikke. Her bør den enkelte beitebruker være seg sitt ansvar bevisst. En må huske på at det oftest er best for dyra å komme ut i marka.



Skal tre lam slippes på utmarksbeite? – et omstridt tema. Foto: Norsk Sau og Geit

Størrelsen på lamma er også viktig. Både i forhold til sykdom og rovdyr. Norsk Viltskadesenter har påvist at sannsynligheten for å overleve på beite i et rødrevutsatt område øker raskt med økende slippvekt. Som en tommelfingerregel kan en si at 10 kg er en grei minimumsgrense å forholde seg til før slipp for å unngå tap til rødrev. I andre tapsundersøkelser har man sett tendensen til at også gaupe går etter de minste lammene. Siden gaupa tar sau gjennom hele beitesesongen får man trolig ikke samme tapsreducerende effekt ved økte slippvekter her. Det man imidlertid kan forvente å se er forskjeller mellom besetninger i et beitelag, hvor de med lavest snittvekter ved slipp og sanking er mer utsatt for gaupeskader enn besetninger med tyngre lam. På lammetap til jerv ser man ingen tendenser til preferanse mht slippstørrelse på lammene. Her er tapene tilfeldig fordelt, uavhengig av vekta på lammene ved slipp.

Følg en egen handlingsplan ved mistanke om rovdyr eller rovdyrskader i beiteområdet

Handlingsplanen består av noen greie huskereglar om hva som skal gjøres når man står i marka og blodtrykket er høyt grunnet rovdyr i området. Rekkefølgen på punktene er ikke tilfeldig og dette er viktig!

Handlingsplan ved rovviltangrep

Ved skader forårsaket av fredet rovvilt, ved observasjoner eller funn av sportegn etter disse skal denne handlingsplanen følges:

1. Varsle vakttelefonen (beitelaget/sankelaget/lokallaget bør ha en egen telefon registrert i lagets navn).
2. Varsle Statens Naturoppsyn/lokal rovviltkontakt.
3. Bekrefter SNO rovviltangrep varsles alle med sms fra vakttelefon (også aktuelle nabo-beitelag).
4. Styret i beitelaget kontakter Miljødirektoratet eller Fylkesmannens miljøvernavdeling for eventuelt å søke om skadefellingsløyve.

Styret oppretter kontakt med det kommunale skadefellingslaget.



Ryggbitt er vanlig ved en ulveskade. Foto: Statens naturoppsyn

Ikke bruk hagle eller grovkalibret rifle ved avliving av skadde beitedyr hvis det kan unngås

Dette fordi det gjerne sitter tannmerker i hodet/nakke som ofte forsvinner ved bruk av slik redskap. Salongrifle (kaliber 22 Long rifle) eller slaktemaske er å anbefale hvis det er mulig.

Ring for å be om skadefelling og midler til ekstra tilsyn

Den som bemanner beitelagets vakttelefon ringer umiddelbart til Miljødirektoratet eller Fylkesmannen for skadefellingsløyver når det er dokumentert rovviltskade. Områdets prioritet i den regionale forvaltningsplanen for rovvilt er avgjørende for hvor stor skade som må til før det kan utløse en fellingstillatelse.

Rovviltforlikets punkt 2.2.19:

«Det er et felles mål at tapstallene for beitenæringen må ned. Soneinndelingen må forvaltes tydelig. I prioriterte beiteområder skal uttak av dyr som gjør skade på beitedyr gjøres raskt, og i slike områder skal miljøforvaltningen i større grad enn i dag bidra til å effektivisere slikt uttak, uavhengig av om bestandsmålet er nådd. I prioriterte rovviltområder skal saueproduksjon og andre produksjoner basert på utmarksbeite tilpasses gjennom forebyggende tiltak og omstilling, med utgangspunkt i forekomsten av rovvilt i beiteområdet. Det skal ikke være rovdyr som representerer et skadepotensial i prioriterte beiteområder for husdyr og kalvingsområde for tamrein.»

I prioriterte beiteområder er det etter Rovviltforlikets punkt 2.2.19 mulig å få tillatelse til uttak av fredet rovvilt i beiteperioden, selv uten at det er dokumentert skade.

I områdene som er prioritert for de ulike rovviltartene må man påregne at terskelen for å få fellingstillatelse er høyere. Søknader stiles til Miljødirektoratet før 1. juni og til Fylkesmannen etter denne dato.

Ved dokumenterte observasjoner av rovvilt eller tap forvoldt av disse kan en søke om ekstra tilsynsmidler for beitebrukerne i området. Blir det tildelt slike midler må en skrive en egen rapport om dette. Erfaring tilsier at jobb og annet ofte må forsakes for å drive tilsyn. Med rovdyr konstant i området bør det vurderes en felles tilsynsordning i beitelaget. Gjerne slik at det daglig er folk i området. Kanskje er det mulig å inngå avtaler med idrettslag, friluftsfolk, jegere og andre som ofte ferdes i området for å holde et litt våkent øye med beitedyra. På direkte forespørsel om dette viser erfaringene at de fleste er positive. Dette kan selvsagt ikke erstatte eiers trenede øye for dyras tilstand, men assistanse i en travel sommersesong er bedre enn ingenting.

Miljødirektoratet/FM krever skriftlig søknad i tillegg til den muntlige forespørselen om skadefellingsløyve og midler til ekstra tilsyn. Selv om dette kun er en formalitet er det like fullt påkrevet. Dette kan gjøres i etterkant av en muntlig forespørsel og bør sendes fra beitelagets egen e-postkonto. Her kan man spare seg for tid i en hektisk skadesituasjon ved å lage seg maler og oppsett for slike søknader i deler av året hvor det ikke er så travelt.

Ikke nøl med å søke hjelp

Rovdyr som gjør skade på beitende bufe kan være en tøff opplevelse for beitebrukere. Skadeomfang, antall dyr som blir tatt, hvor lenge skadegjøreren er i området og om dyra blir drept eller skadd kan variere, men dette gir en psykisk belastning. I tillegg kommer usikkerheten for hva som kan skje videre. Alt dette spiller inn på hvordan man blir påvirket. Har man kanskje i tillegg media på nakken? Noen kan takle mye slikt, men helt upåvirket blir man ikke. Å finne 10, 15 eller 20 dyr som man har hatt i fjøset hele vinteren, revet og skadd kan være en sjokkartet opplevelse. Det er viktig at ingen blir stående alene i slike situasjoner. En skal ikke være redd for å ta kontakt med helsevesenet, gjerne alle som har vært innblandet. Hvis alle i gruppen stiller opp i møter med helsevesenet er det enklere for de som virkelig har behov for hjelp. Det verste som kan skje er at noen som har behov for hjelp ikke tør å si det. Da er veien mye lettere hvis alle kollegialt tar en time og prater med en fagperson. Det har ingen vondt av.

Det finnes tilfeller der alkohol, samlivsbrudd og trøbbel med psyken har blitt resultatet etter alt for dårlig oppfølging i etterkant av slike hendelser. Noen ganger vet ikke de andre i familien hva som egentlig skjer ute i marka. Da bør de absolutt trekkes med på evalueringsmøter. Dette er det viktig å tenke gjennom.

Skap sosiale treff der beitebrukere kan treffes

Det er både sosialt og kontaktskapende hvis en tar en kaffe på veikroa eller hjemme hos et av medlemmene i laget en gang i måneden! En fra beitelagets styre bør være der og kanskje si litt om hva som skjer i laget for tida.

Ellers ingen dagsorden. Bare en rask prat over kaffekoppen med kolleger. Særlig heltidsbønder er ikke bortskjemt med for mye sosial kontakt.

Det finnes sikkert enda flere gode råd, men følger man disse er det et veldig godt utgangspunkt! Husk å hjelpe hverandre, tilby hjelp, be om hjelp og ta imot hjelp!

Generelle tips for å unngå tap av dyr på beite

I de to ovenstående kapitlene er det mange gode tips som først og fremst er knyttet mot rovvilt. Årsakene til tap av dyr på beite er imidlertid sammensatt og en må derfor hele tiden ha fokus på hele spekteret. Målet er så lavt tap som mulig, uavhengig av om det er rovvilt, sykdom eller ulykker som er tapsårsak. En kan også se for seg at syke dyr eller dyr i dårlig kondisjon er et lettere bytte for rovdyra og dette understreker ytterligere behovet for å ha fokus på å forbedre alle leddene i bruken av utmarksbeitet. Som hjelp i dette arbeidet har Norsk Sau og Geit utarbeidet en håndbok med tiltak for å redusere tap av dyr på beite. Handboka ligger tilgjengelig på nettsidene til



Å organisere felles beite- eller sankelag gir mange fordeler. Foto: Norsk Sau og Geit

NSG. Har du ikke internett så kan du ta kontakt per telefon eller spørre andre i beitelaget eller lokallaget om å få hjelp til å få tilgang på denne. Utmarksbeite er ikke velegnet for besetninger som driver enkeltvis. Dette blir veldig tydelig i områder hvor brukere gir seg. Da øker belastningen og arbeidsmengden på de gjenværende beitebrukerne. Å organisere seg felles i beitelag eller sankelag er derfor sterkt å anbefale. Planleggingen av beitebruken bør være langsiktig og vektlegge lokalkunnskap. For å sikre at en ser større områder i sammenheng er det en fordel om kommunene bidrar i arbeidet med å forebygge rovviltskader. Der det ikke foreligger beitebruksplaner anbefales det å ta initiativ til å få utarbeidet slike i samarbeid med kommunen. Slik får man også synliggjort verdien av utmarksbeitet bedre og det blir lettere å ta hensyn til beiteinteressene i andre saker som hyttebygging, alpinanlegg, etc. Også når det gjelder FKT-tiltak bør man prøve å se større områder i sammenheng. Fellestiltak for alle dyra i et beitelag/sankelag bør prioriteres framfor støtte til enkeltbesetninger. Dersom myndighetene gir støtte til enkeltbesetninger, risikerer man at rovdyrskadene forskyves til andre beitebrukere.

Gjennom medlemskap i Organisert beitebruk (OBB) sikrer man en helhetlig dokumentasjon over beitebruken og tap på utmarksbeite. Ordningen har eksistert helt siden 1970 og det er statistikk herfra som danner grunnlag for normaltapstallene på både besetnings-, kommune- og fylkesnivå. Hele 80 % av sauen som slippes på utmarksbeite i Norge beiter i områder som er tilsluttet organisert beitebruk. Medlemskap i Sauekontrollen og Helsetjenesten for sau er andre gode verktøy i jobben med å redusere tapene så mye som mulig.

Sauehold i andre europeiske land

I diskusjoner om rovdyr og sau blir det fra tid til annen hevdet at det bare er i Norge det er så store problemer. Er dette riktig? Har man mindre sau i andre land som det er naturlig å sammenligne seg med eller drives saueholdet her på en annen måte? I dette kapitlet gir vi noen nøkkeltall for

norsk sauenæring og beitebruk fulgt av noen korte beskrivelser og eksempler på hvordan saueholdet i noen andre europeiske land drives. Tallene som er oppgitt er de sist oppdaterte.

Norge:

Norge har i sommerhalvåret ca. 2,3 millioner sau, hvorav 1,9 millioner på utmarksbeite. Antall vinterforede sauer ligger rett i overkant av 1 million dyr, fordelt på snaut 14.000 besetninger med en gjennomsnittsstørrelse på 75 vinterforete dyr. Gjennomsnittsbetningen tilsvarer i overkant av 200 dyr på beite når lammene til de vinterforete søyene er inkludert. Selv om bruk av utmarksbeite er hovedregelen har fylker som Rogaland og Østfold godt over halvparten av sauen på innmarksbeite hele sommeren. Om lag 80 % av besetningene på landsbasis er med i ordningen OBB. Tilslutningen varierer fra fylke til fylke, men fylker som Hedmark og Oppland har nær full tilslutning. Totalt er det snaut 800 beitelag rundt om i landet. Det blir årlig høstet rundt 400 millioner føreheter i norsk utmark. I dette tallet er alle beitende husdyr, samt tamrein medregnet. Denne fôrressursen har en verdi på over 1 milliard kroner. I sauebesetninger som baserer drifta på utmarksbeite hentes over 50 % av det totale fôropptaket i utmarka. Når sauen går fritt på utmarksbeite unngår man i tillegg behandling mot innvollssnyltere. Nesten 90 % av sau- og lammekjøttet som blir solgt i Norge er produsert her til lands.

Sverige:

I Sverige fins det i underkant av 600.000 sau når både sau og lam er inkludert. Dette er fordelt på ca. 9500 besetninger med en snittstørrelse på 30 voksne dyr. I 2010 var det bare 15 % av besetningene som bestod av 50 eller flere dyr. Sveriges totale antall sau er altså bare 26 % av sauetallet i Norge sommerstid. De har også en mye lavere selvforsyningsgrad på lam og ca. 70 % av lammekjøttet som svenskene spiser er importert. Selv om vårlamming er det vanligste også i Sverige har de også noe vinterlamming. Dette er en intensiv produksjon hvor lamma blir føret opp innendørs hele sitt liv fra lamming til slaktning. Det meste av den svenske sauen befinner seg på Gotland, Øland og sør i landet. Her har de fram til de siste årene vært ganske forskånet for rovdyr. Verken jerven eller bjørnen er så langt sør. I de

senere årene har imidlertid ulvebestanden i Sør-Skandinavia vokst kraftig, slik at angrepene sør i Sverige også har blitt flere. Det illustreres tydelig ved at Skåne på Sveriges sydspiss er et av länene som nå topper statistikken over flest rovdyrdrepte sauer.

Et annet poeng som tydelig skiller oss fra svenskene er et det aller meste av sauen i Sverige beiter innenfor gjerder. De har riktignok «fåbodbruk» som kan sammenlignes med norsk seterdrift i enkelte områder. I følge Lantbrukarnas Riksförbund er det ca. 200 bønder som har slik drift og som dermed driver et visst utmarksbeite. Hoveddelen av disse holder storfe, slik at det uansett ikke er mange sau på utmarksbeite i Sverige.

Tyskland og Slovenia:

I disse to landene benytter man blant annet flyttbare strømgjerder for å unngå rovdyrtap. Gjerdene er ca. 1,70 meter høye nettinggjerder med glassfiber/plastpåler. Gjerdene er koblet til batterier og solcellepanel. Man kan også plassere en vokterhund på innsiden av gjerdet. Gjerdene har litt lavere spenning enn de mer robuste og stasjonære rovviltavvisende gjerdene vi kjenner til fra Norge og har heller ikke den samme fysiske sperrefunksjonen. En må derfor påregne noe tap. Erfaringene viser imidlertid at gjerdene veldig ofte holder rovdyra unna, men særlig bjørn i Slovenia har lært å komme seg gjennom. Det er viktig at gjerdene flyttes jevnlig. Både for at sauen skal komme til nytt beite, men minst like viktig for at ikke rovdyra skal oppdage svakhetene. I Slovenia har man erfart at spesielt ulvene fant de svake punktene hvis gjerdet sto for lenge på samme plass.

Alpene: Frankrike, Sveits og Italia

På de åpne gressengene over tregrensa i Alpene går det sau på fritt utmarksbeite. I Frankrike er det nesten 5 millioner sau (søyer), ca. 3,7 mill. kjøttsau og 1,3 mill. melkesau. Franskmennene plasserer gjerne vokterhunder alene sammen med flokken. All sau på kontinentet er flokkdyr. Med en eller flere vokterhunder sammen med flokken dempes effekten fra ulv, men det oppstår flere uheldige episoder med turgåere som møter på løse vokterhunder uten gjeter. Franskmennene har også fått merke følgene av en



*Rovdyrkonflikter er vanlig også på kontinentet - Sauer på beite med vokterhund i de sydfranske alper.
Foto: Norsk Sau og Geit*

ulvebestand i kraftig vekst og oppslag om store ulveangrep både på saueflokkene og vokterhundene har også nådd norske medier. Franske bønder har mistet 20.000 sau til ulv de siste fem årene, og de sliter i likhet med Norge med å finne effektive forebyggende tiltak, til tross for bevilgninger fra myndighetene til dette. I områder hvor ulvebestanden er i vekst har man i større og større utstrekning begynt å bruke gjeterne i kombinasjon med vokterhunder. Mange bruker også de tidligere nevnte strømgjerdene for å samle sauen i nattkveer.

I Sveits hvor de har omlag en halv million sauer har man benyttet en god del lette strømgjerder slik som i Tyskland og Slovenia og man har også noen mer solide og stasjonære strømgjerder. Hovedvirkemiddelet for å unngå rovvilttap er også der vokterhunder.

Det har utviklet seg en del negative holdninger mot å ha sau i skogen enkelte steder i Europa. En av grunnene til dette er at man har problemer med å få opp igjen skog på områder som er åpnet ved hogst og blitt fine grasbeiter. Der man ikke får opp igjen skog, får man større problemer med flom og skred.

I Italia er det gjeterne med vokterhunder som styrer beitebruken. En slik driftsmåte blir også benyttet i mange andre europeiske land. Det er vanlig at en gjeter med vokter- og gjeterhunder kan gjete 3-400 sau.

Referanser

Publikasjoner

- Andersen, R., Linnell, J.D.C., Hustad, H. (red.) 2003. Rovvilt og Samfunn i Norge. En veileder til sameksistens i det 21. århundre. – NINA Temahefte 22. 48 pp.
- Anon, 2012. Bærekraftig håndtering av rundorm hos sau - kontroll og forebygging av anthelmintikaresistens. Helsetjenesten for sau, Animalia. 48 pp.
- Anon, 2012. Standard: Oppføring og vedlikehold av rovdyravvisende elektriske gjerder. Norsk viltskadesenter, Bioforsk Tjøtta. Fastsatt av Direktoratet for naturforvaltning.
- Anon, 2007. Standard: Beredskapsarealer. Norsk viltskadesenter, Bioforsk Tjøtta. Fastsatt av Direktoratet for naturforvaltning.
- Anon, 2007. Standard: Bruk av vokterhunder i Norge. Norsk viltskadesenter, Bioforsk Tjøtta. Fastsatt av Direktoratet for naturforvaltning.
- Anon, 2007. Standard: Tidlig nedsanking. Norsk viltskadesenter, Bioforsk Tjøtta. Fastsatt av Direktoratet for naturforvaltning.
- Anon 2006. Det er ikke ulven det er noe galt med. Fakta og myter i norsk rovviltforvaltning. Norges Bondelag.
- Anon, 2004. St.mld. nr. 15 (2003-2004). Rovvilt i norsk natur. Det Kongelige Miljøvern-departement.
- Anon, 1997. St.mld. nr. 35 (1996-97). Om rovviltforvaltning. Det Kongelige Miljøvern-departement.
- Brainerd, S.M. (red). 2003. Utredninger i forbindelse med ny rovviltmelding. Konflikt-dempende tiltak i rovviltforvaltningen. NINA Fagrapport 66: 1-103.
- Eilertsen, S.M. 2006. Forebyggende tiltak mot rovviltskader: Utsatt slipp og tidlig sankning. Bioforsk Tema Vol. 1 nr. 10.
- Hansen, I. 2011. Målretta tilsyn, voking – og kadaversøk med hund i Ørpen, beitesesongen 2010. Bioforsk Rapport Vol. 6 nr. 14.
- Hansen, I. 2006. Tapsårsaker hos lam på Tjongsfjordhalvøya 2006. Bioforsk rapport Vol. 1 nr. 162.
- Hansen, I. 2006. Forebyggende tiltak mot rovviltskader: Beiting på innmark. Bioforsk Tema Vol. 1 nr. 6.
- Hansen, I. 2006. Forebyggende tiltak mot rovviltskader: Rovviltklaver. Bioforsk Tema Vol. 1 nr. 9.
- Hansen, I. 2006. Forebyggende tiltak mot rovviltskader: Sosialisering av vokterhunder. Bioforsk Tema Vol. 1 nr. 17.
- Hansen, I. 2006. Forebyggende tiltak mot rovviltskader: Vokterhunder i Norge – hvor står vi og hvor går vi? Bioforsk Tema Vol. 1 nr. 21.
- Hansen, I. 2006. Forebyggende tiltak mot rovviltskader: Bruk av vokterhunder i Norge. Bioforsk Tema Vol. 1 nr. 44.

- Hansen, I. 2006. Forebyggende tiltak mot rovviltskader: Selektiv smaksaversjon. Bioforsk Tema Vol. 1 nr. 45.
- Hansen, I. 2006. Forebyggende tiltak mot rovviltskader: Vokterhunder på patrulje. Bioforsk Tema Vol. 1 nr. 46.
- Hansen, I., Bjørn, R.A. & Mogstad, D.K. 2004. Erfaringer med rovdysikre gjerder i Norge. Grønn kunnskap. Vol.8, nr. 105.
- Hansen, I. & Bjørn, R. 2006. Forebyggende tiltak mot rovviltskader: Rovdysikker inngjerding. Bioforsk Tema Vol. 1 nr. 8.
- Hansen, I., & Christiansen, F. 2002. Tilpasset bruk av vokterhund – erfaringer fra enkeltbesetninger. Statusrapport år 2001. Grønn forskning 11.
- Hansen, I., Mogstad, D.K. 2006. Forebyggende tiltak mot rovviltskader: Flytting til rovviltfrie beiteområder. Bioforsk Tema Vol. 1 nr. 7.
- Hansen I., Solheim Hansen, H. & Christiansen, F. 1998. Kartlegging av antipredatoratferd hos ulike saueraser. PLanteforsk Tjøtta fagsenter. Rapport 04.
- Haugset, A.S., Nossum, G. & Kvam, T. 2012. Erfaringer med bruk av elektronisk overvåkningsutstyr på beitedyr – 2011. Trøndelag forskning og utvikling. Rapport 2.
- Haugset, A.S., Veie, J.O., Aunsmo, L.G., Verstad, H. 2011. Tilskudd til hjemmebeite. En vurdering av kostnader, agronomiske og arealmessige forhold ved innmarksbeiting av sau i Hedmark. Trøndelag Forskning og Utvikling Notat 23.
- Hegrenes, A., Kjus, J. 2003. Virkemidler i rovviltforvaltningen – drøfting av erstatningsordninger og virkemidler for tapsreduksjon. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning Notat 14.
- Kjuus, J., Hegrenes, A., Holien, S.O. 2003. Kostnader ved å ha sau på innmarksbeite. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning Rapport 3.
- Kleppa, S., Hansen, Ø. 1997. Beregning av kostnader forbundet med forebyggende tiltak mot tap av sau på grunn av fredet rovvilt. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning Notat 3.
- Krogstad, S., Christiansen, F., Smith, M.E., Røste, O.C., Aanesland, N., Tillung, R.H. & Thorud, L. 2000. Forebyggende tiltak mot rovdyskader på sau. Gjeting og bruk av vokterhund i Lierne. Sluttrapport – 2000. – NINA Fagrapport 41: 1-66.
- Larsen, L.S. 2012. Faginfo om landbruksgerder der hensynet til rovdysbeskyttelse er ivarettatt. Østfold Kutips & Gjerdeforretning.
- Larsen, L.S. 2010. Faginfo om gjerdeapparater. Østfold Kutips & Gjerdeforretning.
- Lindhjem, H., Solberg, E.J., Linnell, J. & Skogen, K. 2010. Mulige konsekvenser av rovdysikre gjerder for friluftsliv og hjortevilt. NINA Rapport 611. 29s.
- Ringsø, A., Staaland, T. & Hansen, I. 2000. Vokterhund i kombinasjon med tilsyn – evaluering av tre års utprøving i Hattfjelldal. Rapport nr. 03. Planteforsk Tjøtta Fagsenter.
- Aanensen, L., Hansen, B., Aune, S., Bär, A. & Hansen, I. 2011. Kartlegging av beitekapasitet, dyrevelferd og kjøttproduksjon på inngjerda sauebeite – Rovdysikker inngjerding i Indre Namdal. Bioforsk Rapport, Vol. 6 Nr. 18.

Internett

Norsk Viltskadesenter:

http://www.bioforsk.no/ikbViewer/page/prosjekt/hovedtema?p_dimension_id=19579&p_menu_id=19593&p_sub_id=19578&p_dim2=19580

Viltskadecenter:

http://www.viltskadecenter.se/index.php?option=com_content&task=view&id=33&Itemid=47

Telespor:

<http://telespor.no/>

Find my sheep:

<http://findmysheep.com/>

Norsk kadaverhunder:

<http://www.norskekadaverhunder.no/>

Miljødirektoratets elektroniske søknadssenter:

<https://soknadssenter.miljodirektoratet.no/>

Lovdata:

www.lovdata.no FOR 2013-01-01 nr 03: Forskrift om tilskudd til forebyggende tiltak mot rovviltskader og konfliktdempende tiltak.

www.lovdata.no FOR-2013-02-04 nr 206: Forskrift om tilskudd til tiltak i beiteområder

www.lovdata.no FOR 2012-06-22 nr 652: Forskrift om rovdyravvisende gjerde.

www.lovdata.no FOR 2005-02-18 nr 160: Forskrift om velferd for småfe.

www.lovdata.no FOR-1999-07-02 nr. 720: Forskrift om erstatning for tap og følgekostnader når husdyr blir drept eller skadet av rovvilt.

www.lovdata.no LOV 2009-06-19 nr 100: Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven).

www.lovdata.no LOV-1995-05-12 nr 23: Lov om jord (jordlova).

www.lovdata.no LOV-1992-06-19 nr 59: Lov om bygdeallmenninger.

www.lovdata.no LOV-1981-05-29 nr 38: Lov om jakt og fangst av vilt (viltloven).

www.lovdata.no LOV-1975-06-06 nr 31: Lov om utnytting av rettar og lunnende m.m. i statsallmenningane (fjellova)

